

L'ARQUITECTURA RELIGIOSA EN LA CATALUNYA CAROLINGIA

DISCURSO LEÍDO EL DÍA 27 DE OCTUBRE DE 1963

EN LA RECEPCIÓN PÚBLICA DE

MONS. EDUARDO JUNYENT

EN LA

REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS
DE BARCELONA

Y CONTESTACIÓN DEL ACADÉMICO NUMERARIO

D. RAMÓN DE ABADAL

BARCELONA

1963

L'ARQUITECTURA RELIGIOSA EN
LA CATALUNYA CAROLINGIA

L'ARQUITECTURA RELIGIOSA EN LA CATALUNYA CAROLINGIA

DISCURSO LEÍDO EL DÍA 27 DE OCTUBRE DE 1963

EN LA RECEPCIÓN PÚBLICA DE

MONS. EDUARDO JUNYENT

EN LA

REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS
DE BARCELONA

Y CONTESTACIÓN DEL ACADÉMICO NUMERARIO

D. RAMÓN DE ABADAL

BARCELONA

1963

Senyors Acadèmics:

M'és escaient reconèixer que no estimo pas que fossin les meves possibilitats personals d'aportació les que decidiren a aquesta docta Corporació a admetre'm com a membre corresponent, com tampoc les que l'hagin moguda a vincular-m'hi d'una manera més estricta trencant els motllos seculars que fins ara regien la seva organització. En aquesta primera obertura que fa l'Acadèmia enfora de la ciutat de Barcelona designant-me com a membre numerari, hi percebeixo abans que tot el reconeixement i apreci envers les valors culturals de la ciutat de Vich, que tan ben representades han estat en l'història de l'Acadèmia, les quals hauran valgut a favor meu per tal que, en el moment actual, hi perduessin en continuïtat.

Valgui només com a prova la suggerència dels personatges vigatans que estigueren en relació amb l'Acadèmia. De bona hora s'inicien amb el conegut historiador, el canonge Jaume Ripoll, que, nombrat corresponent en 1817, fou elegit com a numerari en 1835 en fixar la seva residència a Barcelona. Seguí el Dr. Jaume Balmes, nomenat corresponent en 1841, així que el gran escriptor i filòsof s'havia creat un nom amb les seves primeres publicacions. A 27 de maig de 1847 hi entrà Josep Giró i Torà, el recercador de llegendes i tradicions tan relacionat amb Manuel Milà i Fontanals. A 4 de març de 1852, el nomenament de corresponent requeria en les persones de Manuel Galadies i del Dr. Climent Campà; el primer dotat d'una extensa erudició poada en els arxius i molt entès en numismàtica i el segon autor de varis treballs i monografies. A 8 d'abril de 1855, tot just havia editat la «Història de Vich», hi fou cridat el conegut publicista Dr. Joaquim Salarich i Verdager. En 1877 era designat en qualitat de membre honorari Mn. Jacint Verdager que acabava de triomfar com a Mestre en Gai Saber en els Jocs Florals el qual, des de 28 de febrer de 1880, passà a ésser acadèmic numerari. Un mes abans havia estat elegit membre corresponent el seu company Mn. Jaume Colléll, i a 22 de maig següent, Josep Serra i Campdelacreu, arxiver municipal i historiador, tots tres dignes representants del famós Esbart de Vich. Es just recordar encara la personalitat dels bisbes Josep Morgades i Josep Torras i Bages ja prou cimeres dintre de la seva època, el primer nomenat corresponent en

1892 i el segon, que ja pertanyia a l'Acadèmia com a numerari des de 25 de juny de 1895, en qualitat de corresponent quan en 1898 passà a regir la diòcesi ausetana. Ja en aquest segle el nomenament de corresponents s'estengué a 18 d'abril de 1901 al canonge Mn. Ramon Corbella en mèrit pels seus treballs històrics; a 3 de maig de 1902 a Mn. Josep Gudiol per les seves publicacions i tasques esmerçades en l'afermament del Museu Episcopal; i ensems en la mateixa data a Lluís B. Nadal, continuador de l'Episcopologi del degà Moncada, i al novel·lista i literat Dr. Martí Genís i Aguilar. Encara en 1923 semblant nomenament corresponia al Dr. Ramon Casadevall, canonge arxiver. Cal afegir a la llista el P. Josep M.ª Pou i Martí i el Dr. Josep Rius i Serra, nomenats corresponents a Roma en 1930 i en 1939 respectivament. Per la seva vinculació vigatana és un deure d'incloure-hi a Monsenyor Antoni Grieria que entrà com a numerari en 1941, abans de tancar la llista amb D. Ramon d'Abadal que, incorporat a l'Acadèmia en 1949, l'ha regida darrerament amb la seva presidència.

Es el pes de tota la tradició que aquests personatges representen en la categoria cultural ciutadana que, a Vich, té arrels prou profundes i significatives, i en la que s'escau d'ensopegar-m'hi dintre l'engranatge d'algunes institucions que la sostenen, el que haurà motivat la vostra decisió. Es per això, doncs, que la meua sincera manifestació de regraciament, personal en quant em pertoca en la part que l'Acadèmia hi hagi pogut veure i esperar d'una col·laboració que des d'ara m'és grat aportar-hi, es fa més ampliament viva i sentida en tant que la sento encaminada a bon nom i honra de la meua ciutat.

La meua entrada suposa malauradament un buit. El que va deixar per defunció, a 29 de novembre de 1940, el pròcer D. Bonaventura Bassegoda i Amigó. Per qui, com jo, ni l'havia tractat ni conegut, fa de mal evocar la seva semblança davant de molts que foren els seus companys i saben la vàlua de l'arquitecte i home de lletres en la seva àmplia personalitat. Em cal, doncs, encongir-me a traçar la seva silueta vista de lluny.

Nascut a Barcelona a 16 de maig de 1862, visqué en un ambient de tradició familiar des d'on li vingué natural l'arrencada de la seva dedicació a l'arquitectura. De molt jove s'hi distingí sota l'impuls emprès per Elies Rogent en les obres aixecades amb l'esforç que representà l'Exposició Universal del 1888. Com a professional, el seu nom s'afermà aviat en les abundoses construccions, que, tot i partint de la influència que exercí a finals de segle l'ensenyament donat a l'Escola Superior d'Arquitectura, no es produïren pas amb limitació de les seves facultats de creació, sinó que hi imprimí la seva personalitat dintre l'ambient del temps.

Fidel a una jovençana vocació literària, fou a través dels Jocs Florals, en els quals obtingué diversos premis, per on arribà al conreu de la poesia,

de les narracions i fins d'algunes obretes dramàtiques que corren per l'emotivitat dintre la fluïdesa de l'estil. Col·laborà en les revistes més senyalades de l'època, mentre la seva cultura s'aprofundia i se li afinava el sentit de percepció que el portaria a ésser durant molts anys un assidu articulista en les columnes del «Diario de Barcelona» i de «La Vanguardia». Els seus comentaris i els seus temes de divulgació tingueren una amplitud que s'estengué als camps més diversos, des de les tècniques constructives, de l'urbanisme, de la legislació, dels concursos i assemblees professionals, fins a l'arqueologia, a la història, a l'art i a la literatura. Recollí els batecs més perceptibles de l'ànima ciutadana, captats a través dels monuments, dels usos i de les tradicions, que la consciència cultural dels barcelonins sabia agrair en l'avidesa per a conèixer els matisos de la seva significació.

Que les seves observacions no foren obra del passavolant que s'esmerça només a fer-se ressò de les facetes de les coses que atreuen l'emotivitat o que apassionen en un moment donat, en són bona prova els diversos estudis monogràfics que s'emprengué amb pacient labor d'investigació sobre alguns monuments senyalats, com els dedicats a la capella de Santa Agueda i al monestir de Pedralbes i en altres estudis sobre arquitectura gòtica.

A tots sobrepuja, però, tant per la seva extensió com pel caire exhaustiu que assoleix, l'obra en dos volums «Monografia històrico-artística del temple de Santa Maria de la Mar». En ella hi és tant d'admirar l'arquitecte com l'historiador. L'esperit analític que, d'una manera metòdica, dona a comprendre les característiques d'un edifici singularment remarcable en l'arquitectura gòtica catalana; el crític que ensems avalua les obres artístiques que s'hi contenen i que abans de la seva mort hagué de veure perdudes després del terrabastall destructiu; l'investigador que apurà les recerques en els fons documentals per a traçar les vicissituds de les institucions vinculades a una església secular fonament arrelada a la devoció i a la pietat dels fidels.

Aquesta seva obra definitiva el caracteriza en la plenitud de la maturitat de l'home que s'havia fet dintre d'ell, i permet escandallar la profunditat amb què es lliurà a una tasca eficient que el valorà dintre el cercle dels homes de lletres del seu temps. Per això meresqué el seient que li oferí aquesta Acadèmia en la que va llegir el discurs d'entrada el 12 de febrer de 1922 sobre «Lluís Vermell, escultor i pintor de retrats» amb una monografia d'aquest interessant artista radicat a la Barcelona del vuitcents. Així restà culturalment reconeguda l'obra de D. Bonaventura Bassegoda i Amigó, a la qual m'és plaent de retre homenatge en aquest acte abans d'endinsar-me en el meu tema.

L'ARQUITECTURA RELIGIOSA EN LA CATALUNYA CAROLINGIA

Es perfectament conegut l'esplet de la manifestació arquitectònica que es produeix en un gran sector de Catalunya a partir de la segona dècada del segle XI, segons els nous conceptes que s'imposen en l'estructura de les esglésies per abocar-se definitivament al romànic. Entorn d'Oliba, abat dels monestirs de Ripoll i de Cuixà i bisbe de la Seu d'Ausona, la nova arquitectura s'afaiçona dintre uns termes precisos de tipus seleccionats i de formes determinades que responen essencialment a una funcionalitat litúrgica. Tot hi brolla de la mateixa simplicitat constructiva, descarregada d'enfarciments ornamentals, a base d'esquemes preestablerts i triats que es transformen en obra.

L'esplet de l'arquitectura romànica.

La innovació produïda per aquesta empena arquitectònica no era pas el fruit de l'evolució progressiva de les formes usuals que s'havien desenrotllat fins aleshores. El nou esperit partia d'un concepte divers en la conjugació de les estructures portant-les a una modalitat d'expressió que recollia sols els millors resultats obtinguts en les experiències anteriors.

Però aquest nou estil, difós amb tanta decisió, va deturar, de fet, l'empena arquitectònica tradicional amb la que convivia els elements ornamentals, desenrotllats dintre d'un progrés constant durant el segle precedent. Els va anular del tot en aquelles comarques on aquell estil va produir-se amb major intensitat, però només els esmortuí en les altres contrades on l'arquitectura tradicional comptava amb una presència i amb una força resolutiva prou eficient per a què més tard, influís també en el mateix romànic, quan es tractà d'incorporar l'ornamentació a les estructures, i a mesura que les construccions s'aixecaren dintre l'intercanvi d'escoles en l'aiguabarreig dels corrents establerts a darreries del segle XI.

Detura i esvaeix la tradició anterior.

Entretant, però, l'evolució progressiva que havia quedat deturada fou la d'un art que s'aclofà i es dispersà sota l'impuls més ampli del romànic incipient.

L'onada renovadora que passà per les esglésies va fixar el predomini d'una arquitectura que, poc a poc, substituï les construccions dels períodes anteriors. En molts casos es sobreposà en un mateix edifici la novetat que encara el podia fer apte; en altres hi reincorporà elements dispersos i aprofitables, o simplement n'adoptà les característiques de la planimetria i del concepte de l'espai. Escasses vegades, però, va deixar en les seves formes vives els monuments que podien assenyalar les etapes d'una evolució anterior.

Per a copsar-les en la investigació actual, cal recórrer a les romanalles aprofitades en les evidents sobreposicions d'estructures, en les restes de parets, de detalls constructius i de parts de l'edifici, com i també d'elements dispersos com capitells i impostes que suraren a la superfície de la seva reutilització; i en casos ja més definits i concrets a les menudes construccions rurals sobreviscudes al contagi del romànic, per raó d'escaure's en indrets o zones desnutrides de població, on el desenrotllament de la vida religiosa no feu de llur transformació una necessitat vital.

*La recerca
dels precedents
del romànic.*

L'afany de l'investigador, una vegada situat en el domini de la problemàtica imposada per la coneixença del romànic, s'orienta amb major intensitat cap a l'estudi dels seus precedents que es produïren durant els dos segles anteriors d'ençà de les primeres recuperacions dels comtats catalans. No tant per conèixer els vestigis de testimonis monumentals que hi pogueren influir sobretot en sectors determinats, com i també per les formes i tipus de construccions que hi pervisqueren, sinó especialment per a escandallar les valor autèntiques de les obres que hi foren realitzades. Perquè el període que precedí a la presència del romànic no fou pas inactiu en aquest aspecte, com tampoc no ho fou en tots els altres que tant decididament contribuïren a forjar una fesomia pròpia dintre l'engranatge institucional de l'època. Precisament, per raó d'aquesta activitat, ha de contenir l'eflorescència dels elements que, si ara apareixen dispersos, en el seu temps es destriaven prou en allò que obeïa a una continuïtat, o bé a ingerències rebudes amb altres contactes, o bé encara a innovacions produïdes per les correnties culturals que s'entrecreuaren en uns moments decisius i que acabaren per a refondre's en la síntesi del romànic.

L'historiador disposa per aquesta finalitat d'abundoses fonts documentals anteriors a l'any mil, no pas tan complertes com caldria, però en molts casos suficientment precises per entreveure el canemàs on s'ordí l'organització eclesiàstica fins als recons més amagats del sector rural. Reviscolament d'esglésies abandonades o enrunades després d'haver passat la petja dels sarraïns, redreçament de les Seus i de les parròquies, erecció de capelles i de cel·les rera la fundació de monestirs, establiments de nous cen-

tres religiosos i fins cristianització de vells indrets idolàtrics que encara havien romàs a les cimes de muntanyes des de temps ancestrals. (1). I en disposa, si fa o no fa, en la mateixa proporció amb què compta de semblants actes documentals per l'estudi del període següent. Però contra ço que s'esdevé en aquest, pel qual hi ha tanta abundància de monuments més unificats d'estil i homogenis d'estructura, l'arqueòleg té de valdre's en aquell d'una relativa escassetesa de monuments, sovint encara poc significatius i també molt dispersos, que li cal analitzar i situar en les circumstàncies que els produïren, per tal que l'analista d'art hi compregui el significat autèntic i en cossi les relacions existents i els reflexes que hi predominen.

Tot això representa una tasca que no pot basar-se en aspectes aïllats, sinó que cal l'enfocament de tots ells dintre llur conjunt, amb el ben entès que no es vulgui realitzar a la lleugera i que no es mogui per preconceptes, ni assumeixi solucions categòriques, conduïda amb el seny i la mesura que comporta la simple constatació dels fets i en la certesa aproximada que hi permeti arriscar les hipòtesis raonables.

La problemàtica, en general, es més complexa que la que s'aboca simplement a solucions d'influència carolíngia o de penetració mossaràbiga com si la recuperació del país a la bufada d'aquestes dues correnties fos l'acte germinal de la seva naixença i aquest no tingués un passat que, a desgrat d'ésser desconegut en l'ordre monumental, ofereix emperò elements suficients que no poden ésser descurats en l'eficàcia que realment pogueren tenir.

La pervivència del passat.

L'escombrada de la invasió sarraïna originà un fort desgavell i portà arreu un trontoll que s'endugué aigua avall moltes penyores de continuïtat. Però no fou tan eficaç que fes desaparèixer tot allò que s'havia arrel·lat al país que s'hi havia acumulat amb els segles. Ni Almançor s'emportà les muralles de Barcelona, ni fou abatuda la cúpula romà-cristiana de Centelles en el veïnatge de la Tarragona destruïda, ni fou desarrelat el Temple Romà de Vich, per insinuar només alguns exemples. Així com el bisbe Frodoí pogué pontificar a Barcelona en la mateixa basílica de Sant

1.— Nantigís, bisbe d'Urgell, pujà a La Quar en 900 ad *ecclesias idolorum consecrandas*, a honor de Santa Maria, Sant Sadurn i Sant Hilari. (VILLANUEVA, VIII, ap. XXI). El lloc del Coll, a les Guillerries, fou cristianitzat pels monjos d'Amer en un indret on hi havia un vell santuari rural pagà que s'ha pogut precisar amb la descoberta de l'ara votiva dedicada a una divinitat silvestre. Es possible que arrenquin d'aquesta època els inicis dels santuaris acimats a les muntanyes per substitucions o transformacions de cultes ancestrals.

Pacià, i a Girona es recuperà la Seu de Santa Maria que els àrabs havien transformat en mesquita, mentre a la Seu d'Urgell es construïa en altre indret l'església mare davant les runes fumejants de l'anterior, degueren ésser moltes les esglésies que restaren dempeus, sobretot si s'escaigueren d'estar situades enfora dels camins de les incursions i fins i tot en les terres abandonades que es despoblaren; de la mateixa manera com un gran nombre d'elles sobrevisqué als pillatges i incendis amb tot i restar reduïdes a l'osamenta de l'edifici susceptible de restauració.

La represa, després de l'alliberament dels sarraïns, representà en moltes contrades el mateix tarannà de vida i de costums que prosseguí sense grans canvis socials, i per molts altres indrets un reviscolament d'identiques formes de vida a mesura que es feu possible la reinstauració. Tant com la terra atermenada en els seus límits de conreu, igual que la unitat orgànica representada per la vila en la configuració rural, l'edifici de l'església, baldament es trobés en runes, fou el punt d'arrencada del redreçament que en motivava la restauració. En aquest sentit l'organització religiosa portada fins al recollament parroquial, enquadrat dintre la unitat diocesana, no havia d'innovar res puix que pesava encara amb tota la força i es mantenia en la majoria d'indrets en virtut d'una tradició que n'hi donava l'abast.(2)

*Es constata
en l'organitza-
ció religiosa.*

Substancialment permanesqué immutable a la diòcesi d'Urgell que no va arribar mai a la desarticulació, malgrat les batzegades rebudes, de manera que pogué reprendre la seva continuïtat des que la regió es lliurà als francs entorn del 785. En aquest caire és definitiva la informació derivada de l'acta de consagració de l'església mare, reedificada en 839, en la que apareixen mencionades les 287 parròquies que formaven el seu nucli primitiu corresponent als comtats d'Urgell i de Cerdanya i del pagus de Berga i també les esglésies que trenta anys abans li havien estat adjudicades per un precepte de Carlemany en la regió del Pallars i del Ribagorça, probablement pertanyents amb anterioritat a la diòcesi de Lleida que restava sota el domini dels sarraïns. (3) En aquesta zona, precisament, consta l'organització episcopal que feu revivre centres religiosos abandonats per obra d'una reinstauració confiada en bona part a institucions monacals, al costat de les quals es promogueren les de fundació privada.

2.— ABADAL: *La Catalogne sous l'empire de Louis le Pieux* en «Etudes Roussillonnaises» V, (1956) p. 39.

3.— Vegis ABADAL: *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, Barcelona, 1955. p. 168. ID: *El renaixement monàstic a Catalunya després de l'expulsió dels sarraïns* en «Studia Monastica», III (1961).— P. PUJOL: *L'acte de consagració i dotació de la Catedral d'Urgell* en «Estudis Romànics», II, Barcelona 1917.

Malauradament no existeix un document tan precís que permeti seguir la represa en les altres diòcesis. Però, igual a la d'Urgell, no sembla que la reorganització es desenrotllés altrament a la d'Elna i fins a la de Girona després que aquesta es lliurà als francs també en 785. Així que hi abasten els documents mencionen aviat gran nombre d'esglésies i de capelles que ressurgeixen a la història a mesura que s'hi recompon la vida i que hi resten establertes les fundacions monàstiques, aprofitant sovint el redreçament d'una església abandonada o en runes, les quals prompte s'estenen amb llurs possessions i cel·les dintre dels comtats del Rosselló i de Girona i en el mateix territori d'Empúries, on desapareix l'antiga Seu del temps visigot que no és restablerta a benefici d'anexió a la diòcesi gironina. També s'esvaï la Seu d'Egara que passà a refundre's a la de Barcelona. El territori d'aquesta diòcesi, detingut a la banda de ponent per la frontera fluctuant del Llobregat i més masegat a l'interior per les continuades incursions sarraïnes que el martellajaren a diverses represes fins al saqueig de la ciutat en 985, no aporta més que una migrada informació documental a causa de les pèrdues sofertes sobretot en la darrera d'aquelles incursions. Però tantmateix el traspàs de la ciutat de Barcelona al domini sarraí en 714 i la seva recuperació en 801, convenç també d'una continuïtat que degué prevaldre en gran part del seu territori, la qual hagué de consistir en el restabliment dels centres tradicionals ja anteriorment constituïts.

No pot ésser gaire més diferent el cas de la reestructuració de la diòcesi d'Ausona, en la que caldria suposar una reviviscència semblant a la ocorreguda en les altres, a desgrat que es faci més desconeguda la seva permanència amb el pas dels sarraïns, sobretot després de les devastacions originades en la revolta d'Aisó en 826, que donaren lloc a que la terra romangués deserta de cristians fins al repoblament dut a terme pel comte Guifred a partir de 875. (4) La rapidesa amb què es constata documentalment la presència de les esglésies que després formaren l'estructura parroquial diocesana tradicional, fa creure en un reviscolament d'indrets que, en sa gran majoria, no eren més que anteriors nuclis de poblament en els que sovint les recerques arqueològiques o les troballes esporàdiques fan remuntar a èpoques ben reculades, encara del període de la romanització, del qual deriva bona part de l'organització rural que hi donà la fesomia. No debades el bisbe Idalguer feia remarcar en el concili de Barcelona del 905 que restauraren l'església d'Ausona amb el seu territori

4.— ABADAL: *Els primers comtes catalans*, ed. Teide, Barcelona, 1958, cap. VI: ID.: *La Plana de Vich en els segles VIII i IX*. Vich, 1954.

a l'estat primitiu. (5) En aquest mateix any el bisbe era a Lluçà per consagrar-hi una església dedicada a Santa Maria, que no era res més que una restauració d'una altra anterior i de la qual s'en senyalaven com a filials altres esglésies de la part alta del Lluçanès. (6) L'any següent consagrava la de Santa Maria de Manlleu que el vicari Fedanci acabava de reedificar en el puig on hi havia hagut l'església, el qual junt amb les parets antigues i dintre les seves confrontacions hi era donat per Combarro, mentre s'hi subjectava l'església de Sant Esteve de Corcó i s'hi esmentava la de Sant Martí de Miralles. (7) Era el mateix cas d'Olost on per espai de molts anys havia romàs l'església destruïda pels pagans, la qual fou reedificada i consagrada en 909. (8) El bisbe Idalguer no feia més que prosseguir una empresa iniciada pel seu antecessor, el bisbe Gotmar, present a la fundació del monestir de Sant Joan pel comte Guifred en restaurar-hi una església anterior. (9) Aquesta activitat l'havia iniciada des del primer moment, molt abans d'ésser bisbe, quan apareix com a arxiprest i es fa la redotació de Sant Feliu de Torelló en 881. (10) Quan rebé com a bisbe el privilegi d'Odó en 889, li fou cedida la vall d'Artés amb les esglésies que ja hi existien, (11) i on es podia parlar del vilar antic que els habitants del terme esmenten en l'acte de reconeixement fet en 937. (12) En realitat, com ha constatat el senyor Abadal, poca cosa s'innovava; que, en general, no es feia més que tornar a remuntar les antigues situacions i els edificis enderrocats. (13)

5.— Vich, Arxiu Capitular: cal. 9, Episcopologi, I, n.º 26.— FLOREZ: *Espanña Sagrada*, XXVIII, ap. IV.— VILLANUEVA: *Viaje Literario*, VI, ap. XI.

6.— RIPOLL: Op. 50 (1831).— J. GUDIOL: en Butlletí del Centre Excursionista de Vich, I, (1914) p. 190.— J. SERRA VILARÓ: *Barones de Pinos i Mataplana*, Barcelona, 1950. III, p. 223.

7.— Acte publicat per D. TORRENT I GARRIGA: *Manlleu, croquis para su historia*, Vich, 1893, ap. I, p. 249.

8.— Vich. Arxiu Capitular: cal. 9, Episcopologi I, n.º 25.

9.— F. UDINA: *El Archico Condal de Barcelona en los siglos IX-X*. Barcelona, 1951, doc. 4.

10.— Vich. Arxiu Capitular, cal. 9, Episcopologi I, n.º 2 bis.

11.— ABADAL: *Els Diplomes carolingis a Catalunya*, Barcelona, 1926-1950, p. 289.

12.— Vich. Arxiu Mensa Episcopal: vol. X de pergamins, n.º 4.

13.— ABADAL: *Els primers comtes catalans*, p. 90. ID.: *La Catalogne sous l'empire de Louis le Pieux*, p. 48.

Els edificis religiosos que subsistiren.

La progressiva restauració de les diòcesis, portada a cap en unes i altres amb idèntics procediments de refer ço que estava caigut i abandonat i d'aprofitar i redreçar els edificis que encara podien reutilitzar-se, presuposava la permanència d'una gran quantitat d'esglésies aixecades amb anterioritat a la invasió sarraïna. Si més no d'edificis que havien estat incendiats o que foren víctima de la destrucció i del saqueig, però que encara mantenien les parets dretes en les seves parts essencials fent possible una reconstrucció en tornar-les a cobrir sense que calgués introduir-hi modificacions per a reempendre la seva funcionalitat religiosa. També és possible que en romanguessin de més senceres per haver restat apartades en indrets que no foren tan afectats per les incursions, o també per raó d'una major solidesa en les estructures.

Ara bé, totes elles eren el llegat d'uns segles que encarnaven les corrents artístiques sota les quals foren erigides en diversos temps, a mesura que la cristianització del baix món romà conegué les seves etapes d'expansió des dels centres urbans a les colonitzacions agrícoles de la ruralia i fins a l'alta muntanya. Per tant, configurarien els moments d'un art que, tot i decadent en el pas de les invasions, podia conservar models de millor prestància i de singular expressió en els centres urbans, més actius que no pas en el camp, en les viles senyoriales que no en les colonitzacions de servents, i sobretot testimoniar les innovacions que es pogueren produir en els darrers temps quan l'evangelització aconseguí penetrar en zones de major profunditat rera les decisions preses pel IV Concili de Toledo en 633. (14)

Els tipus que prevalgueren.

La migradesa d'obres certes per aquesta llarga època que arriben per ara al coneixement actual, no permet pas, ni de bon tros, de formular conceptes exactes sobre els tipus que prevalgueren en els edificis de les esglésies i menys encara sobre les evolucions que aquests representaren dintre d'uns esdeveniments històrics desconeguts en el seu detall. Per les escasses restes explorades, és cert que es constata, com a tot arreu, el tipus basilical que va predominar en el món cristià des del segle IV, el qual segurament degué prevaldre ací per tot aquell temps en les esglésies d'una certa importància, per tal com el seu esquema tipològic és el que perdura més tard en virtut d'una tradició que ja s'hi sent profundament arrelada. Es un tipus que, a l'Orient, aviat evoluciona i es matisa amb novetats d'expressió per a expansionar-se en els dominis de l'imperi de Bisanci i que, almenys des de finals del segle V, penetra per les rutes del Mediterrani

14.— ABADAL: *El renaixement monàstic a Catalunya després de l'expulsió dels sarraïns*, en «*Studia Monastica*», III (1961).

(15) sobretot amb la modificació de l'absis que s'acompanya amb els pastoforis; i acaba per perdre la planta semicircular d'origen i adquireix la poligonal i finalment la rectangular o carrada, quan l'assaig de la volta hi troba una primera aplicació de coberta en aquesta part del santuari, i aquest es conjumina aviat amb el transepte que permet un millor engalzament de les naus amb el tester.

Però així com per la basílica existeixen punts de partença basats en els exemplars explorats a Tarragona, a Barcelona, a Terrassa i fins a les Balears, (16) ja no resta cap més indici monumental que d'una manera inequívoca ofereixi l'exemple de construccions més netament derivades d'origen orientals que pogueren arribar amb l'influxe biçanti en les seves solucions de tipus cruciforme o de cel·les trícories ja emprades en l'arquitectura religiosa funerària romana, unes i altres cobertes a volta i portades i tot fins a l'expressió de la cúpula. Com tampoc no es pot precisar les variants acusades per les construccions més reduïdes i d'una simple nau, com seria el cas d'Empúries, (17) les quals segurament foren les que més sovintejaren en els ambients rurals. L'estat de les investigacions no permet precisar encara cap mena d'aquestes construccions, fins i tot quan seria temptador, per aquest període anterior al 714, d'arriscar d'admetre més d'una església, com la senyalada a Abrera per Ainaud, que formada pels quatre murs de la nau ofereix al seu terme la capçalera rectangular. (18)

*Estructures
arrelades a la
tradició.*

Fins a quin punt existí aquest tipus, que es diria que va crear una tradició local en les simples esglésies rurals que es constaten com a anteriors al segle XI, no es despren pas de les estructures que aquestes presenten en conjuminació amb les cobertes amb fusta o amb volta, o amb els sistemes mixtes que admeten aquesta darrera en els santuaris mentre deixen la nau a l'aixopluc de l'encavallada. Justament aquesta mateixa difusió obtinguda semblaria que reafirma la creença en una manera de fer ingènua i rutinària, inspirada en uns models semblants que es podien haver difós du-

15.— P. DE PALOL: *Tarraco hispano-visigoda*. Tarragona, 1953.— ID.: *Romano cristianos y visigodos*, en «Ampurias», XII, (1950), p. 239.— E. CAMPS CAZORLA: *El arte hispano-visigodo*, en «Historia de España, edición Menéndez Pidal, Espasa-Calpe, vol. III (Madrid, 1940).

16.— J. PUIG I CADAFAALCH: *L'Art visigothique et ses survivances* Paris, 1961.

17.— M. ALMAGRO y P. DE PALOL: *Los restos arqueológicos paleocristianos y alto-medievales de Ampurias*, en «Revista de Gerona» VIII (1962) n.º 20.

18.— J. AINAUD: *La capilla de San Hilario en Abrera* en «San Jorge», n.º 47 (1962).

rant la centúria anterior a l'adveniment de l'allau sarraïna. La forma rectangular de l'espai de la capçalera obert a la nau mitjantçant l'arc que n'estreny l'entrada, no pot ésser aliena a les evolucions produïdes en les modalitats peculiars del país rera una litúrgia que s'havia anat desenrotllant, més que unificada per les decisions dels Concilis de Toledo, activada per la seva mateixa eficiència i amb característiques acusades que han estat reconegudes per aquest cantó de la Península i cap a la Septimània. (19)

D'aquests tipus simples pervindrien les repeticions de models ajustats a la seva tradició en les noves construccions que foren empreses en el decurs dels segles IX i X, tant en les obres que s'aixecaren des dels fonaments, com en les reconstruccions d'esglésies que calgué restaurar, així que fou avinent, per a substituir els edificis que havien estat aprofitats des de primera hora. Així les menudes esglésies d'una nau proliferaren encara en els reductes rurals, de la mateixa manera que en els llocs més importants sobrevisqué l'estructura basilical per les construccions fetes de socarel. En aquest sentit fou possible la pervivència d'unes mateixes formes constructives que pràcticament restaren diluïdes en la solució de continuïtat, cosa que impossibilita encara avui de distingir les de temps anterior i més velles de les que posteriorment poguéssin haver estat aixecades, més que més si en aquestes hi restaren incorporats elements dispersos procedents d'enderrocs i fins dels mateixos edificis que substituïren.

Es a partir de l'inici d'aquestes renovacions dels segles IX i X quan es posa el problema de si va existir alguna altra nova directriu que pogués influir en l'estructura de les esglésies, en la incorporació o selecció de nous elements que s'hi integressin i fins en les formes decoratives que penetraren en l'ornamentació.

Les renovacions en els segles IX i X.

Les actes de consagració i dotació es van fent més nombroses a mesura que s'avença en les dècades del segle X, encara que, en realitat, només representen una petita part de les esglésies que efectivament es renovaren o que s'edificaren des dels fonaments. El moviment constructiu que això representa pogué tenir suficient capacitat per atreure l'impuls de noves correnties, sempre que aquestes estiguessin en situació de penetrar dintre de les modalitats de l'època. L'envergadura carolíngia, imposada des dels inicis de l'alliberament dels sarraïns i el contacte directe de les institucions del país amb la cort franca fins a mitjans del segle X, com i també l'organització dels bisbats encerclada sota la metròpoli de Narbona i els establiments monàstics posats en gran part des de primera hora sota la regla

19.— ANSCARI MUNDO: *El Commicus palimpsest Paris Lat. 2269* en «Scripta et Documenta», vol. 7, Montserrat (1956) p. 227.

benedictina, serien motius de pes que donarien a creure que la tendència cultural carolíngia pogué tenir, a través d'aquests lligams, un camí natural de penetració com els tingué en altres aspectes. Però fins a quin punt aquesta tendència es feu sentir i amb quina intensitat va produir-s'hi, fa de mal precisar quan no es disposa de monuments significats que n'assegurin la presència, per més que no manquin elements ornamentals que en traeixin l'aire i que es compti també amb alguna construcció, com l'església de Sant Pere de les Puelles que hi sembla correspondre pels conceptes que regulen la seva estructura. (20)

*L'obertura al
món carolíngi.*

El renovellament artístic que s'originà en els centres de l'imperi, orientat cap al recull de les formes expressives més recixides en el sentit del volum, de la grandesa i de la mesura en la recerca de les solucions al problema constructiu de l'espai, pogué arribar amb algunes mostres concretes importades pels dirigents advenedixos que es trobaren a cap del regiment polític i religiós de les institucions; comtes, magnats i bisbes d'origen franc, i fins dels abats i dignataris que es fessin ressò de les innovacions observades en llurs desplaçaments fora del país. Però, més que a través de semblants manifestacions concretes, la tendència carolíngia que realment va actuar, fou la derivada de la nova orientació que, en projectar-se dintre la diversitat de les regions integrades en l'àrea de l'imperi, va desvetllar en cada una d'elles l'evolució de llurs formes d'expressió artística, destriant-les, refonent-les i intercanviant-les amb l'afany eclèctic i d'imitació que, per això mateix, no aconseguí encara l'homogeneïtat d'un estil. En aquest sentit, més que un influx directe carolíngi, s'ha d'entendre, com a signe d'aquest corrent, el ferment que penetra en l'art d'aquest període, sota les característiques del temps, per a desenrotllar-lo des de les mateixes evolucions de les formes i tipus tradicionals en contacte amb altres corrents que hi convergiren i fins d'exigències de diversa índole que s'hi incorporaren, per tal de culminar després en els aspectes decisius de la depuració de formes selectives que foren el llevat de les orientacions cap al romànic en la manera que es produí en la nostra terra.

* * *

20.— Hi ha en això punt de vista unànim: J. PUIG I CADAFALCH: *L'Arquitectura Romànica a Catalunya*, vol. I: ID.: *L'Art wisigothique et ses survivances*, París, 1961, p. 154.— GOMEZ MORENO: *Las iglesias mozárabes*, Madrid, 1919, p. 47, y en «*Ars Hispaniae*» vol. III (Madrid, 1951).

Cal veure, doncs, en la seva pròpia significació els monuments que per les seves característiques encaixen dintre el període que precedí el romànic. Són en nombre relatiu els coneguts fins ara i pocs n'hi ha de pervinguts sencers. Mutilats o embeguts en construccions posteriors, no és sempre fàcil destriar-los de les obres sobreposades i dels retocs que han escantellat les seves estructures. Molts es consumeixen en un enderroc que tot just permet restablir la planta de l'edifici. Per la gran majoria es tracta d'esglésies rurals, les quals més aviat obeeixen a una rutina i, per tant, amb una significació situada més al marge de la que podien representar les autèntiques innovacions que es donaren en esglésies de major envergadura, com en catedrals i monestirs, d'on era possible l'arrencada de models o d'elements de difusió.

Repàs dels monuments conservats.

Amb tot, però, és possible captar en elles aspectes i modalitats que les diversifiquen unes d'altres, els quals han estat prou assenyalats per a establir una discriminació que es bifurca en dues tendències diferents i ensem sobreposades. La que precisament es mouria dintre les formes tradicionals anteriors i la que reflexaria les particularitats de l'arquitectura mossaràbiga amb les quals després s'empelten les irradiacions de la cultura califal.

Discriminació en dues tendències.

La primera tendència perdura a través de la continuïtat oferta per les readaptacions i per les reconstruccions d'edificis anteriors i fins per les renovacions que s'hi adapten, reduint-los o simplificant-los amb esperit d'imitació, tot i admetent l'alè del sentit de l'època respirat en el corrent carolingi que passa pel redreçament de les institucions.

Tendència a la continuïtat.

Dintre d'aquesta tendència es refan les esglésies de Terrassa vers 874, en un moment d'oposició secessionista de Barcelona per a restablir segurament la Seu de l'antiga Egara, cosa que, en no reeixir, també deixà les obres inacabades. (21) El pla d'erigir tres esglésies, dedicades a Santa Maria, a Sant Pere i a Sant Miquel, és el mateix que pocs anys després s'adoptà a Vich per a restaurar la Seu d'Ausona consagrada en 888, com abans s'havia donat a la Seu d'Urgell i en varis altres casos contemporanis dintre els nuclis de certa categoria com a Besalú. (22) Poca cosa més

21.— E. JUNYENT: *Las iglesias de la antigua Sede de Egara*, en «*Ampurias*», XVII - XVIII. (1955-56).

22.— La triple dedicació es dona, per exemple, a Ridaura en 858, a Err de Cerdanya en 930, probablement a Alaó en 937 i encara a Sant Llorenç de Bagà en 984. Mentre a Lillet en 834 surt encara Sant Joan en comptes de Sant Miquel, com a Fontanet, en el gironès en 906 i a Monistrol d'Anoia en 917.

que les capçaleres s'en coneix a Santa Maria i a Sant Pere. Però en la primera reviu l'absis en pla de ferradura a l'interior i carrat a l'exterior, tal com ja es donà en les esglésies del període visigòtic i es continuà en aquest temps segons es retroba a l'església d'Olèrdola edificada en 930. (23) En la de Sant Pere l'absis pren la forma triabsidal provinent de l'arquitectura funerària del temps romà-cristià, que es degué difondre en els períodes anteriors i que encara degué tenir una continuïtat quan compareix en l'esglésiola empordanesa del Forn del Vidre d'absis laterals oberts al flanc del central. En la de Sant Miquel l'absis retorna al pla interior de ferradura i poligonal a l'exterior, en la manera com ja s'havia donat a Sant Cugat del Vallès i en la basílica martirial erigida al segle VII en l'amfiteatre de Tarragona. Però l'edifici adquireix l'estructura central a cúpula suportada per columnes dintre un pla quadrat que comporta les fornícules obertes als angles. Columnes i capitells hi entren com elements aprofitats posats al servei d'una obra que recau dintre el concepte carolíngi de valoració de l'espai i que té altres exemples similars en l'època. (24)

Modalitats
de les esglésies
rurals.

Entra dintre d'una categoria més uniforme la pluraritat d'esglésies rurals escampades pels més variats indrets de la vella Catalunya. (25) Són simples capelles rústegues d'una nau rectangular acoblada a la capçalera trapezoïdal o quadrada, normalment sempre coberta amb volta mentre la nau ho és amb encavallades de fusta. En aspectes variants que cal reexaminar es perllonguen fins als tipus en els que la coberta també és amb volta. En gairebé totes s'hi remarca l'obertura de l'arc triomfal en forma de ferradura.

Aparentment aquesta mena d'esglésies responen a un tipus comú, no pas privatiu d'indrets determinats que, per un cantó, s'enfila a les muntanyes d'Andorra (26) i, per altre, s'escampa fins al Rosselló i penetra en algunes esglésies identificades a la Septimània. (27) Semblaria que respo-

23.— M. GOMEZ MORENO: *Iglesias mozárabes*, p. 53.

24.— Ha estat recordada la semblança amb Sant Sàtir de Milà, església consagrada pel bisbe Auspert (868-881). Senyala analogies amb l'església erigida pel bisbe Teodulf a Germiny des Prés en 806. GOMEZ MORENO: *Iglesias mozárabes*, p. 49.

25.— Es poden veure publicades com a notícia en «San Jorge» n.º 47 (1962) i en «Revista de Girona», VIII (1962) n.º 20.

26.— RAFAEL BENET: *Descobertes pre-romàniques a Andorra* en «Andorra», 1957.— CÉSAR MARTINELL: *L'arquitectura pre-romànica d'Andorra*, en «Andorra», 1959.

27.— J. PUIG I CADAFALCH: *La frontière septentrionale de l'art muzarabe*, en «Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres», 1943, p. 352.

nen a la pervivència d'un tipus d'estructura provinent de la tradició de les esglésies aixecades des de darreries dels temps visigòtics, en les quals degué donar-se l'aplicació del santuari carrat als edificis d'una nau, una vegada feta l'experiència de la intromissió d'aquesta forma de capçalera a les construccions basilicals, com a fruit dels influxes orientals en l'evolució de les manifestacions del culte. Tant es així que, en alguns casos cabria la conclusió d'admetre'ls com uns exemplars més antics, precisament com a testimonis dels models que haurien donat la pauta de la continuïtat. Però la rusticitat de les estructures murals, obrades amb pedres i fang, com i també amb pedres i calç, retingudes sovint entre el pern dels blocs angulars que delimiten els extrems, si no és que també s'estenen a tot el parament, no té prou consistència característica per a classificar-les a un extrem o a l'altre. Més abans inclina a llur modernitat les construccions en les quals en l'aparell del mur s'hi troba l'*opus spicatum* en la forma com aquest compareix en els panys murals que s'observen en alguns castells aixecats a darreries del segle X a la frontera de l'altra banda del Llobregat, i també en la manera idèntica com es veu en algunes esglésies per les quals és possible precisar una data. Es un tipus d'aparell que encara fou utilitzat en plena obra romànica de l'església de Tona.

En varies d'aquestes esglésies es remarquen exemplars en els quals, ultra la volta de ferradura que s'esten sobre el santuari, apareix la volta de canó, o lleugerament deformada en ferradura, en la coberta de la nau; i no manquen el casos en que s'hi acompanya amb els arcs torals i fins també amb els arcs formers que desgruixen la paret, traçats uns i altres a ferradura, a to amb el que predomina en l'obertura de l'arc triomfal.

Particularitats que ofereixen.

Aquestes particularitats, preses en examen, no tant de manera aïllada com sobretot en la simultaneïtat i en la interferència amb que es presenten d'unes esglésies a altres, delatarien haver-se introduït elements nous o reelaboracions sobre d'altres anteriors, els quals podrien referir-se a innovacions provinents de tendències que s'inseriren a les maneres tradicionals.

No és sempre fàcil destriar-les per a situar-les en el seu just significat. Hi ha, però, dos casos que hi obren un camí. A Sant Miquel de Sournià, al Rosselló, es juxtaposa una altra nau rematada en absis circular a l'exterior, però a pla de ferradura interior, a una església preexistent de les típiques constituïdes per una nau amb santuari trapezoïdal. (28) A Sant

Les innovacions que aporten.

28.— P. PONSICH: *Les deux églises mozarabes de Sournià*, en «Boletín de los Museos de Barcelona», 1948, p. 297.

Quir-se de Pedret, són dues naus, també acabades amb absis de ferradura i circular a l'exterior les que es juxtaposen a cada banda d'una església anterior de nau coberta amb fusta i santuari trapezoïdal cobert amb volta, segons han constatat les recents exploracions. (29) Per tal de transformar l'església d'una a tres naus, la comunicació entre elles s'obtingué mitjançant l'obertura d'arcs de ferradura en les parets de la nau primitiva, en- sems que es modificà l'entrada al santuari amb un arc de ferradura, en la manera com es resolgué el de les absidioles on apareix sobre columnes. De més a més es mantingué l'encavallada de la nau primitiva i es cobriren les col·laterals amb una volta en quart de cercle.

A les dues juxtaposicions esmentades es remarquen els absis circulars a pla interior de ferradura afegits posteriorment en esglésies simples de capçalera trapezoïdal; i a Pedret encara el predomini dels arcs de ferradura i l'aparició de la volta en quart de cercle.

En els absis.

L'absis en pla de ferradura i circular a l'exterior ha estat constatat que formava el santuari de la primitiva església de Santa Maria de Malloles al Rosselló (30) i també el de la basilica, desaparescuda no fan molts anys, que s'estima hauria estat erigida en 859-69 a honor de Sant Quintí en els banys d'Arlés. (31) També és l'absis que es dibuixa en les runes de la capçalera de Sant Martí d'Adraent en el Cadí. Es el mateix tipus d'absis sobreposat a la construcció catalogada amb el nom de Santa Marguerida II a l'Empordà, (32) comarca on es troba també a Sant Genís de Vilarrobau que era de nau coberta amb volta. (33)

En els arcs.

Els arcs de ferradura ja no són a Pedret els de tipus més rebaixat, o potser simplement deformat, que acusen algunes de les més rústegues construccions rurals en les obertures de l'absis. Al cercle dels de Pedret convergrien els arcs que figuren en una sèrie d'esglésies en les que ja no és sols la volta de ferradura la que cobreix el santuari, si no la que també s'esten a tota la cobertura de la nau implicant-hi els arcs torals, com a l'es-

29.— C. PALLAS: *Arte pre-románico catalán. Pedret y Obiols*, en «San Jorge», n.º 47, (1962).

30.— M. DURLIAT: *L'église de Malloles*, en «Etudes Roussillonnaises», V, (1954-55), p. 101.

31.— P. PONSICH: *Les origines de l'abbaye d'Arles*, en «Etudes Roussillonnaises», IV, (1954-55) p. 90.

32.— M. ALMAGRO Y P. DE PALOL: *Los restos arqueológicos y altomedievales de Ampurias*, en «Revista de Gerona», VIII, (1962) n.º 20, p. 38.

33.— M. OLIVA PRAT: *Noticias sobre iglesias prerrománicas gerundenses*, en «Revista de Gerona», VIII, (1962), n.º 20, p. 78.

glésia típica del Brunet als peus de Montserrat, (34) la de Sant Cristòfol de Cabrils al Maresme, la de Fenollar al Rosselló (35) i la de Santa Marguerida Saplanca a les voreres del Llobregat, església en la que aitals arcs dibuixen la silueta dels formers dintre el gruix dels murs laterals de la nau. (36) Són els arcs de ferradura dels arcs triomfals que s'armonitzen amb la volta de la mateixa flexió que cobreix els santuaris mentre a la nau es transforma en volta de mig punt, com a Sant Julià de Buada, (37) o que es mantenen independents de la volta de canó que, a Canapost, cobreix tant la nau com el santuari. (38) Els mateixos que en la planta basilical de Belcaire s'esvaeixen en una ferradura poc marcada en les arcades obertes a un transepte en volta de ferradura, (39) al revés de ço que s'esdevé en l'església de Santa Maria de Matadars, o del Marquet, on el joc d'arcs de ferradura conviu amb la volta del mateix tipus estesa sobre el santuari i amb les voltes de canó que abriguen els extrems del transepte. (40) Són encara els arcs que figuren en la capçalera de l'església d'Obiols quan es feu la construcció que va aprofitar els enderrocs d'una església anterior resolta amb una estructura de mal precisar, però que podria remuntar al segle VII a jutjar per la troballa en una sepultura d'una moneda visigoda d'or del temps del rei Egica. (41) Església que, en reconstruir-se, es reduí a una nau coberta amb fusta acabada en tester en forma de creu però amb l'absis trapezoïdal d'una major amplitud que les capelles del creuer.

- 34.— A. GALLARDO: *La iglesia mozárabe de San Pedro de Brunet*, en «Boletín de los Museos de Barcelona», 1942, p. 7 y 1943, p. 7.
- 35.— J. PUIG I CADAFAŁCH: *L'arquitectura romànica a Catalunya*, I, p. 379.— M. DURLIAT: *Roussillon roman* (Ed. Zodiaque, 1958) p. 106.
- 36.— E. JUNYENT: *El prerrománico en el condado de Ausona*, en «San Jorge», n.º 47 (1962) p. 51.
- 37.— J. PUIG I CADAFAŁCH: *L'Arquitectura romànica a Catalunya*, I, p. 374.— M. GÓMEZ MORENO: *Iglesias mozárabes*, Madrid, 1919, p. 67.
- 38.— M. GÓMEZ MORENO: *Iglesias mozárabes*, Madrid, 1919, p. 52. M. OLIVA: *Noticia sobre iglesias prerrománicas gerundenses*, en «Revista de Gerona», VIII, (1962) n.º 20, p. 73.
- 39.— M. OLIVA: *Noticias sobre iglesias prerrománicas gerundenses* en «Revista de Gerona», VIII, (1962) n.º 20 p. 75.
- 40.— J. PUIG I CADAFAŁCH: *Arquitectura romànica a Catalunya*, I, p. 369.— GÓMEZ MORENO: *Iglesias mozárabes*, Madrid, 1919, p. 63.— ID: «*Ars Hispaniae*», III, p. 364.— En 956 Ansulf feu donació a Santa Cecília de Montserrat i a l'abat Cesari d'una alou situat a *Matadarcos cum ecclesiis et altaribus qui ibidem sunt et alia santuaria ibidem sita*. (PASQUAL: *S. Cath. Ant. Monumenta*), vol. III, p. 7). Ja l'any anterior havia rebut terres a *Nespolo, termino ville de Matadarcos* (PASQUAL, Id.)
- 41.— C. PALLÁS: *Arte pre-románico catalán. Pedret y Obiols* en «San Jorge», n.º 47 (1962) p. 63.

La presència de voltes en quart de cercle a Pedret, junt amb les altres modalitats constatades, s'escau amb el fet de l'extensió cap a la nau de la volta que, en els monuments esmentats, cobria només el santuari. Volta que, a Matadars, hi és de canó sobre arcs de ferradura en els extrems del creuer; a Belcaire, en canvi, hi és de ferradura en tot el creuer. Amb aquestes dues construccions s'entra en el domini dels plans a basilica, per cert, amb exemples ben escassos. A Belcaire identificable en les naus sense la capçalera que fou modificada en temps romànic. A Matadars, només amb la capçalera constituïda pel santuari de pla rectangular que emergeix d'un transepte amb les obertures en arc de ferradura. Respondria a la planta basilical l'enderroc de la capçalera de Sant Quirse de Colera que dona tres absis carrats de rengle oberts en arcs de ferradura al terme de les naus (42) i també la construcció de Sant Pere de Serrateix en la que es conserva el volum del cos de l'edifici en el que apareixen els arcs de ferradura que comunicaven les naus amb els absis, actualment enrunats i també de forma quadrada l'un al costat de l'altre.

Els tipus basilicals d'aquest període són els que més han sofert amb els canvis i substitucions ja des del temps romànic. Però en resten ben pocs exemples, cosa que priva de seguir el procés de l'aplicació de les voltes. Caldria arribar a la basilica de cinc naus consagrada a Ripoll en 977 per a mesurar un aspecte monumental que hi restà diluït en les seves facetes típiques a través de les reformes del temps gòtic i neo-classicista i fins de la reconstrucció dirigida per l'arquitecte Rogent. Ja en 1032 fou renovada i ampliada la capçalera, però restaren les naus, segurament coberta amb fusta la central, mentre és possible referir a les col·laterals la frase *fornicibusque subactis*, consignada en l'acte de consagració, (43) per a les voltes en quart de cercle que, com a Pedret, estintolarien l'empenta de les parets de la nau major.

Però hi ha un altre exemple més clar. El de la basilica consagrada a Cuixà en 974 que es gonflà en grandiositat de volum segons l'aire carolingi, resolta emperò a tres naus dividides per arcs de ferradura i cobertes amb fusta, que s'aboquen a un transepte sobresortint cobert amb volta de lleugera ferradura, com en els cinc absis, encara rectangular el central, però ja circulars i molt aprofundits els dos de cada banda. (44). Respon

42.— M. OLIVA: *Noticias sobre iglesias prerrománicas gerundenses* en «*Revista de Girona*», VIII, (1962) n.º 22, p. 76.

43.— *Marca Hispanica*, Ap. CXXIII.

44.— J. PUIG I CADAFAŁCH: *L'architecture mozarabe dans les Pyrénées méditerranéens. Saint-Michel de Cuxa* en «*Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres*» IV, Paris, 1938.— S. STYM-POPPER: *L'abbaye de Saint-Michel de Cuxa*, en «*Congrès Archéologique de France*», Paris, 1955, p. 299 ss. M. DURLIAT: «*Roussillon roman*», Ed. Zodiaque, (1958) p. 40.

al mateix tipus que guia el concepte inicial de Sant Pere de Roda, que segurament li és contemporani, i en l'execució del qual s'han remarcat realitzacions de tècnica i fins el predomini d'elements decoratius que deriven del corrent artístic califal. (45)

Dintre la trajectòria d'aquestes observacions que acusarien una marcada tendència en el concepte arquitectònic de les esglésies, la qual modifica o es sobreposa als models que s'en podria dir tradicionals, la majoria dels edificis esmentats acusen prou característiques perquè responguin a una tendència determinada. Molts d'ells han estat acceptats com a exponents de l'arquitectura mossaràbiga dels que hi ha tants monuments classificats a Lleó i a Castella i fins a Astúries, construïts des de primeries del segle X pels immigrants que havien acudit a repoblar la regió del Duero amb varis nuclis monàstics que s'hi establiren aixecant-hi les esglésies. (46) Han estat prou senyalades les analogies i coincidències en molts aspectes, encara que les esglésies, fins ara conegudes ací, en són una versió més austera, segurament per influxe de la tendència carolíngia que predominava en el país.

Influxe mossaràbig?

Un altre fet, però, és el que particularment interessa recollir. El de la presència d'elements decoratius a talla de bisell en motius d'inspiració aràbiga, amb la que s'introdueixen els capitells corintis de fulles llises sense decorar, els quals traeixen els models que foren executats per la mesquita de Còrdova i que, per ells mateixos, són suficients per a demostrar una penetració de la cultura artística califal. (47) Malauradament es conserven despresos de la seva funció original, com a Vich reutilitzats en la cripta romànica, a Sant Benet de Bages incorporats en la part primitiva del claustre i solters a Ripoll i a Cuixà, a Sant Feliu de Codines i a Sant Mateu de Bages i a Cornellà de Llobregat. Es la tècnica que més tard influeix els tallers rossellonesos, la irradiació dels quals es fa sentir a Sant Pere de Roda.

La correntia califal.

L'evolució cap aquests nous elements d'inspiració califal, coincideix amb el fort de l'arquitectura a arcs de ferradura i d'aplicació de la volta.

45.— M. GÓMEZ MORENO: *Ars Hispaniae*, III, (Madrid, 1951) p. 364.— F. INÍGUEZ: *El monasterio de San Pedro de Roda* en «Revista de Gerona», VIII (1962) n.º 20, p. 13.

46.— M. GÓMEZ MORENO: *Iglesias mozárabes*, Madrid, 1919.

47.— G. GAILLARD: *Les premiers essais d'architecture en Catalogne* Paris, 1936.— Els capitells llisos apareixen en les obres de la mesquita de Còrdova vers 958 segons L. TORRES BALBAS: *El arte califal* en «Historia de España», edició Menéndez Pidal, Espasa-Calpe, vol. V.

Pressuposa unes obres que hi degueren anar lligades, per no dir que s'hi pogueren modificar, o almenys enriquir amb l'aportació de tals elements, sobretot en alguns centres més actius i significats com són aquells que encara n'han conservat exemplars. De manera que junt amb la tendència admesa com a mossaràbiga que alena en les formes constructives del segle X, conviu la compenetració del corrent carolingi en el concepte de l'estructura de l'espai; una i altra parteixen encara de tipus d'ascendència tradicional, amb els quals vénen a sumar-se elements decoratius concrets que provenen de la irradiació de la cultura cordovesa.

* * *

L'ambient de l'època.

Analitzats, doncs, els fets monumentals, interessa situar-se en l'ambient de l'època en què es produïren per tal d'esbrinar els motius que condicionaren les seves particularitats dintre les tendències artístiques observades.

Tot encaixa dintre l'espai de dos segles, perquè no cal comptar amb el segle VIII, de paràlisi absoluta sota la invasió sarraïna i d'abandonament de la terra després de la primera temptativa franca d'alliberament en 778 que, en no reeixir, provocà una intensa emigració. El segle IX és el de la lenta represa que, si bé deixà l'alta muntanya en vies de normalitzar-se, els esforços que malden en les altres contrades per a aconseguir-ho s'esvaeixen contínuament en les topades que els comtes, enviats des de la cort franca, han de sostenir per a consolidar-se entre les batzegades de les incursions sarraïnes que arriben a provocar el buit en el cor de país. Fins que aquest no s'ha restablert, des del darrer terç del segle, no s'entreveu la cohesió suficient que imprimeixi certa vigoria. Es des d'aquest moment quan s'inicia el signe que serà característic del segle X. El de l'aviament cap a la maturitat del país, com el d'una planta jove que es despren lentament de l'aspre. Un aviament del camp polític vers la soberania i del sector eclesiàstic cap a la recuperació de l'antiga unitat metropolitana. L'un i l'altre apareixen entorn de Guifred I, el darrer comte investit pel rei franc, del qual devalla la institució hereditària i en temps del qual es dona la primera temptativa de secessió de Narbona moguda per l'intrús Esclua en el bisbat d'Urgell; temptativa assajada encara més tard i sense èxit per l'abat Cesari des de Santa Cecília de Montserrat i portada a cap per Attó, bisbe d'Ausona, que l'aconseguí nominalment del papa, si bé sense resultat efectiu, d'acord amb el comte Borrell de Barcelona en el tomb polític emprès des de 950 de deseiximent de la tutela franca i d'aproximació pactista amb Còrdova. A mesura que s'afebliren els lligams amb la cort carolíngia i amb la gent que en mantenia els ressorts del poder polític i eclesiàstic, s'obre camí un afermament a les realitats que, si en el segle anterior man-

caren d'ocasió per a imposar-se amb tot i que es manifestaren, ara repre-
nen l'impuls que les fa surar amb les seves exigències, és a dir, en les d'un
poble que li toca caminar pel seu compte.

Aquest té per base l'element indígena que havia subsistit malgrat tots
els terrabastalls, part per una permanència continuada, i part pels que
anaven retornant a llurs antigues llars. La repoblació efectuada en el sec-
tor central de les terres d'Ausona i del Berguedà amb gent baixada de la
Cerdanya i del Bages amb gent provinent del lleidetà, (48) portà a una
refosa que, amb la creixent riquesa, donà lloc per a atreure-hi nuclis d'im-
migrants de més enllà dels Pirineus i sobretot de l'altre costat de la fron-
tera que ja de bonhora hi trobaren espai per situar-se. D'entre tots brolla-
ven els nous impulsos orientats a consolidar una obra comú per tal de
construir la pau interior durant les intermitències de les cada vegada més
clares lluites fronterisses, per aturar batzegades d'incursions esporàdiques.
El normal desenrotllament interior feia albirar els camins del demà, abans
insegurs, i cap a ell es projectaven els esforços per establir una perma-
nència que configurés l'afany de tots els neguits dintre el mòdul de les es-
tructures que els havien apuntalat fins aleshores.

En l'aspecte religiós ha madurat l'hora d'aixecar les construccions de-
finitives a mesura que són superades les circumstàncies de vida efímera
en què es debateren les parròquies rurals fins a disposar de prou mitjans
a base de noves dotacions, com així mateix els monestirs tan aviat com
adquiriren posicions més consolidades amb les aportacions rebudes al seu
patrimoni.

El procés d'aquesta progressió es pot seguir en tota la seva intensitat
a través de l'obra renovadora dels monestirs que es concreta en l'erecció
de llurs esglésies. Tant els fundats en el període anterior com els que s'es-
tableixen de nou, coincideixen en aquest afany constructiu que no es va
donar pas amb tanta intensitat durant el segle XI. Val la pena de procedir
a una revisió dels fets per a fer-se cabal de la importància que això degué
representar. (49)

*Les esglésies
monàstiques
del segle X.*

El monestir d'Arlés, al Rosselló, passà a aquest lloc després d'haver
construït l'església en 934 quan la comunitat abandonà l'edifici dels banys
romans on s'havia establert inicialment amb els seus monjos un immigrant
hispà, l'abat Castellà, abans de 817, lloc on ja els havia calgut refer l'es-
glésia que la incursió dels normands els va deixar destruïda en 858.

48.— ABADAL: *Els primers comtes catalans* p. 109.

49.— Per les dades es segueixen les establertes per ABADAL: *Els Diplo-
mes carolingis a Catalunya i Els comtats de Pallars i Ribagorça*.

Es a l'any següent 935 que es fa la dedicació de l'església del monestir de Ripoll que venia a substituir, per raó de resultar insuficient, la que havia estat consagrada en 888 quan hi fou feta la fundació pel comte Guifred en congregar-hi la comunitat sota l'abat Daguí. En el mateix any 935 Vigó, bisbe de Girona, dedicava a Sant Quirse a Sant Andreu i a Sant Benet l'església de Colera en el monestir reunit uns vuit anys abans per l'abat Manuel a base d'una església ja existent que fou renovada des dels fonaments en un terreny cedit per Gausbert, comte d'Empuries. (50)

Vers 940 un grup de monjos dirigits per Froila compareix al lloc de Serrateix on edificaren l'església dedicada a Santa Maria. (51) Deuria ésser amb el consentiment dels comtes de Cerdanya puix que radicava en un domini llur que, en 977 el comte Oliba i el seu germà Miró el cediren a la comunitat ensems que la reconeixen com a monestir per a dotze monjos, d'acord amb el bisbe d'Urgell, segons la regla de Sant Benet i elegint a Froila per abat. (52)

Es sota la protecció de Riquilda, comtesa de Barcelona, que emergeixen dos establiments en 945. El primer com a monestir femení en l'església de Sant Pere de les Puelles aixecada *contra atrium Sancti Saturnini*, és a dir davant l'església que s'ha estimat erigida poc després de la conquesta de Barcelona en 801 a honor del màrtir de Tolosa. El segon amb la formació d'una comunitat regida per l'abat Cesari, amb consentiment de Jordi, bisbe d'Ausona, per a ocupar a la muntanya de Montserrat una esglesiola dedicada a Santa Cecília, de la qual fou empresa la reedificació per ésser consagrada a Santa Cecília, a Sant Maria i a Sant Pere, en 957, per Guadamir, bisbe d'Ausona. (53)

Des de principis del segle X sembla que ja hi havien alguns monjos instal·lats en una cel·la que ja consta existent en 878 a Sant Pere de Roda, la qual fou escollida en 926 pel noble Tassi, per tal d'establir-hi un monestir. La renovació de l'església degué iniciar-se amb posterioritat al 944 quan ja hi havia reunit la comunitat que posà sota el règim abacial del seu fill Eldesind.

El cenobi de Sant Llorenç del Munt funcionava cap al 947 en una església que comptava també amb altars dedicats a Santa Maria i a Sant Miquel. (54)

50.— MONTSALVATGE: *Sureda* ap. XXXI.

51.— PASQUAL: *S. Cath. Ant. Monumenta*, vol. III, fol. 45 ss.

52.— PASQUAL: *S. Cath. Ant. Monumenta*, vol. III, fol. 45 ss.— *Marca Hispanica*, ap. CXXII.— VILLANUEVA: VIII, ap. XXVI.

53.— PASQUAL: *S. Cath. Anti. Monumenta*, vol. III, fol. 77.

54.— FORTIA SOLA: *Historia de Sant Llorenç del Munt* en «Sabadellum», 1960, p. 61.

En 949 s'estableix definitivament a Amer el cenobi fundat a primeries del segle IX en el lloc de Sant Medi i Sant Genís, cosa que comportà renovar més àmpliament una simple cel·la dedicada a Santa Maria que ja els pertanyia d'abans de 844 i que dedicaren a Santa Maria, a Sant Joan i a Sant Benet.

A Ridaura és consagrada una nova església en 950, intitulada a Santa Maria, Sant Pere i Sant Joan, edificada segurament pels monjos del monestir de La Grassa, en substitució d'una d'anterior que dataria del 858, i que feia pocs anys, des de 927, els havia estat donada per Sunyer, comte de Barcelona. (55)

Igual, com havia succeït a Ripoll, també a Cuixà esdevé esquifida per ésser massa reduïda i encara feta amb pedres i fang l'església de Sant Germa, on des de 878, s'havia refugiat la comunitat sobrevivent de la inundació del riu Tet que s'els havia endut aigües avall el primer cenobi establert entorn de 840 a Sant Andreu d'Eixalada. (56) La consagració de la nova església efectuada en 953 obre la sèrie de les ampliacions que encara s'hi efectuaran durant aquesta segona meitat del segle.

El monestir de Banyoles que havia estat fundat entorn de 812 amb el permís del comte Odiló, s'establí en un lloc erm que els monjos aprisionaren en el qual hi havia les runes d'una vella església que degueren aprofitar. Destruïda més tard pels pagans, (57) n'aixecaren una altra de nova des dels fonaments que fou consagrada per Arnulf, bisbe de Girona, en 957, amb tres altars dedicats a Sant Esteve, Sant Joan i Sant Martí.

El monestir establert a Albanyà per l'abat Dómnul amb permís del marquès Rampó de Girona, entorn de 820, tingué una vida efímera que durà fins a 869, any en que passà a ésser una cel·la del monestir d'Arlés, l'abat del qual, Eimeric, hi aixecà la nova església dedicada a Santa Maria, a Sant Pere i Sant Pau en 957. (58)

Des de 950 el pròcer Sala tenia projectada la fundació de Sant Benet de Bages on reuní els monjos i va iniciar l'obra de l'església que fou acabada pels seus fills i consagrada en 972. (59)

55.— MONTSALVATGE: *Ridaura*, p. 177.

56.— ABADAL: *Com neix i com creix un gran monestir pirinenc abans de l'any Mil, Eixalada-Cuixà* en «*Analecta Montserratensia*, vol. VIII, (1954)».

57.— L'abat Hæfred construxit a pavimentum usque ad tegimen ex calce et lapidibus dedolatis, quia olim combustum fuerat a nefandissimis paganis et non dimiserunt in predictum cenobium neque tugurium in umbraculo. *Marca hispanica* ap. XCIII.— MONSALVATGE: «*Diplomatari*», I, n.º 115.

58.— *Marca hispanica*, ap. XCIV.— MONTSALVATGE: vol. IV, p. 160.

59.— ABADAL: *Com Catalunya s'obrí al món mil anys enrera*, (Episodis de la història), Barcelona, 1960, n.º 3.— FORTIA SOLA: *El monestir de Sant Benet de Bages*, Manresa, 1955.— *Marca hispanica* ap. CXII.

Per aquest temps s'aixecava una de les obres més grandioses que s'han conservat d'aquest període. La basílica de Cuixà iniciada pel comte Seniofred en un moment de renovació profunda del monestir sota l'abadiat de Guari. Fou consagrada en 974 amb set altars i dedicada a Sant Miquel en substitució de l'església anterior. (60)

Contemporàneament es portava endavant una altra obra, de tanta o més empenta, en el monestir de Ripoll, on l'església construïda quaranta anys abans resultava *insuficient* a la creixença del monestir. Era la basílica a cinc naus capçades per cinc altars que es donà per acabada en la solemne consagració de 977. (61)

En aquesta mateixa anyada, Eimeric, bisbe de Ribagorça, dedicava l'església d'Alaó, (62) edificada pel comte Umfred i la seva esposa Sància, protectors del vell cenobi establert a primeries del segle IX en una cella que el comte de Tolosa havia encomanat al sacerdot Crisògon que hi establí un monestir.

Encara s'escau en 977 l'establiment fet a Besalú pel comte bisbe Miró d'una comunitat monàstica en una esglesiola dedicada a Sant Pere (63) que tot seguit fou objecte de la renovació duta a terme pel comte Tallaferro i consagrada en 1003. (64)

Consta en 981 que s'acabava de reedificar el monestir de Sant Genís Les Fonts, que havia estat destruït anteriorment pels pagans; cenobi de llunyana fundació que remuntava vers 819 quan Sentimir hi congregà els monjos que varen roturar les terres.

En 983, Sala, bisbe d'Urgell, consagrà l'església del monestir de Sant Llorenç de Bagà, protegit pel comte Oliba Cabreta que hi assistí amb la muller i els fills. (65) Sembla que el monestir existia des d'un segle abans i se li esqueia aleshores el moment de renovar l'església. L'any següent els monjos havien acabat l'obra d'una altra que era dedicada com a parroquial a Sant Miquel, a Santa Maria i a Sant Pere. (66)

Escauria senyalar encara la fundació feta en 987 pel pròcer Gombald de Besora del monestir que s'allotjà en la balma pintoresca de Sant Mi-

60.— *Marca hispanica*, ap. CXIX.

61.— *Marca hispanica*, ap. CXXIII.

62.— ABADAL: *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, doc. 239.

63.— MONTSALVATGE: «*Besalú*», II, ap. XII.

64.— VILLANUEVA: XV, ap. XXVII.— MONTSALVATGE: *Besalú*, II, doc. IX.

65.— VILLANUEVA: X, ap. XX.— J. SERRA VILARO: *Baronies de Pinós i Mataplana*, II, p. 38.

66.— J. SERRA VILARO: *Baronies de Pinós i Mataplana*, II, p. 93.

quel del Fai. (67) També en una altra balma on s'havia iniciat el monestir de Sant Pere de les Maleses en 868, s'hi feu nova l'església que consagrà el bisbe de Ribagorça en 988. (68)

*L'activitat
constructiva
en els altres
monestirs.*

A jutjar per aquesta eufòria constructiva remarcada en la sèrie de monestirs esmentats, cal deduir que degué esdevenir-se una activitat semblant en molts d'altres pels quals manca la documentació que ho precisi. Així el de Sant Serní de Tabèrnoles que duia una ascendència visigòtica i que durant el segle X arribà a obtenir una posició tan significativa que, a la força, havia d'importar la remodelització de l'església. La mateixa cosa pogué escaure's en el cenobi rossellonès establert en 823 per l'abat Miró a Sant Andreu de Sureda. Es possible que el monestir de Sant Salvador de la Vedella, al Berguedà, fundat per Calortus, abat de Tabèrnoles, en 835, extirpant les terres de l'erm, també hagués sofert la seva corresponent transformació. Fa de més mal dir fins a quin punt la ratxa passà pel monestir de Sant Cugat del Vallès. Originat de temps antic entorn del sepulcre que guardava les despulles del màrtir Sant Cugat, les excavacions han evidenciat l'existència d'una aula absidada a ferradura i anterior a la invasió sarraïna. La documentació antiga que ha restat tan aperduada no dona notícia de la presència del cenobi si no és a partir de 875. (69) Si aquella perdurà o fou renovada més tard, no és possible d'establir-ho amb seguretat, malgrat les velles parets certament anteriors a la incursió d'Almansor del 985 incorporades posteriorment al claustre actual.

També fa de mal dir si a Camprodon, quan el comte de Besalú, Guifred, obtingué del bisbe de Girona, després de 952, una església que estava dedicada a Sant Pere des de 904, amb la finalitat d'establir-hi un monestir confiat a la direcció de l'abat Lanfred, aquesta petita esglésiola fou transformada o almenys ampliada per a posar-la en condicions de rebre-hi la comunitat. (70) Remuntarien a 960 les notícies referents a l'existència d'un nucli monàstic en una església ja esmentada en 943 a Santa Maria de Roses, per la qual consta en 976 que hi havia tres altars dedicats a Santa Maria, a Sant Salvador i a Sant Miquel. (71) Potser caldria veure també a Gerri entorn de 966, quan el cenobi obté la butlla papal de confirmació de béns, el moment de fer una nova església si és que ja no l'havien cons-

67.— A. PLADEVALL: *Sant Miquel del Fai; antiguo cenobio y parroquia*, en «Ausa», n.º 40, (1962) p. 209.

68.— ABADAL: *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, doc. 275.

69.— *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, edició J. Rius. Barcelona, 1945.

70.— *Marca hispanica*, ap. C.

71.— MONTSALVATGE: vol. XV, p. 54-57.

truïda un temps abans per absorbir una comunitat que en 908 comptava amb cinquanta persones. (72) També s'esmenta en 966 un *advocatus monasterium* en l'església de Santa Maria de Castelldefels en la que un document de 972 precisa l'existència de tres altars dedicats, segons la trilogia típica, a Santa Maria, a Sant Pere i a Sant Miquel situats *intra trifarie templum*. (73) No deurien ésser gaire anteriors al 968 els monestirs de Sant Feliu de Guíxols i de Sant Pol de Mar, quan l'abat d'ambdós recapta els preceptes del rei franc, cosa que portaria a veure com d'aquest moment les construccions que pogueren aixecar-s'hi i que, a Sant Feliu, convindrien amb les restes conegudes amb el nom de la Porta ferrada. Restaria encara tenir en compte l'obra que es pogué realitzar a Girona cap a finals de segle quan es fundà el monestir de Sant Pere de Galligans que ja en 992 consta en ple funcionament. (74)

*La intensitat
renovadora.*

Evidentment, durant tot el llarg del segle X ha passat una ratxa constructiva de la que en són el millor exponent les esglésies edificades pels monestirs. Mentre molts dels que foren fundats a primera hora s'esvaneixen o es refonen amb altres de més consistents, com succeeix al Pallars i al Ribagorça i als comtats de l'extrem oriental, els que restaren amb major vitalitat o es desplacen a un altre indret més proper, com el d'Arlés, o més llunyà com el d'Amer, o per raó de l'increment adquirit aixequen noves esglésies en el mateix lloc a Alaó, a Sant Genís Les Fonts, a Sant Llorenç de Bagà, a Sant Pere de les Maleses, i a Banyoles, per a substituir la que els pagans incendiaren. Però sobretot és a Ripoll i a Cuixà on l'augment dels cenobis reporta dues repeses cada vegada resoltes amb construccions més àmplies. En els altres casos les esglésies brolien a conseqüència de les fundacions que s'estableixen de bell nou a Colera, Serrateix, Sant Pere de Roda, Sant Pere de les Puel·les, Santa Cecília de Montserrat i Sant Benet de Bages, per esmentar només els monestirs pels quals és coneguda la data de la dedicació de l'església. A aquests cal afegir els restants que apareixen en les fundacions fetes des de la segona meitat del segle. Entretant alguns cenobis de fundació primitiva que perden la independència, també renoven l'església gràcies a l'impuls dels monestirs obtentors, com es constata a Ridaura i a Albanyà, cosa que degué sovintegar per una amplitud que encara escapa a la documentació en les cel·les i esglésies depenents de monestirs, sempre que foren d'una certa importància i es mantingueren en actiu per raó del servei parroquial que pres-

72.— ABADAL: *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, p. 236.

73.— *Cartulari de Sant Cugat del Vallés*, edició J. Rius, doc. 98.

74.— VILLANUEVA: XIV, p. 146.

taven a una feligresia. Seria el cas de la transformació de l'església d'Obiols que des del 926 havia estat donada a Ripoll pel comte Sunyer. (75)

Cal retenir que semblant activitat s'inicià a partir de 934 i que cap al 970 és quan culmina en els edificis de major importància, val a dir a Ripoll, Cuixà i Sant Pere de Roda. Així mateix que també, per la majoria dels altres, ja no es tracta de construccions d'una nau, sinó d'esglésies capçades a tres altars les quals revindiquen la planta basilical que obté la seva amplitud en les tres darrerament esmentades. Si s'exceptuen aquestes, és tan reduït el nombre de monuments fins ara conegut que encaixi amb les construccions senyalades pels documents que, llevat d'algunes restes de murs a Arlés, sols es pot senyalar l'enderroc de la capçalera a Colera i el cos de l'edifici encara no estudiat a Serrateix, construccions que, per les dates, van del 934 al 940. Ja és molt que en ambdós casos es dedueix l'existència del pla basilical capçat per absis carrats i posats de rengle, dintre del predomini de l'arc de ferradura que caracteritza la sèrie dels edificis indicats més amunt.

Els monuments més significats.

En canvi a Ripoll, Cuixà i Sant Pere de Roda és ja tota una altre arquitectura més evolucionada. Impossibile d'apurar-la en els seus detalls a Ripoll després de tantes reformes, és sobretot a Cuixà on sorpren per la seva estructura que va vinculada als arcs de ferradura, i a Sant Pere de Roda on malgrat les transformacions sofertes, conserva el traçat de ferradura en l'arc triomfal. La data d'aquestes construccions gira entorn al 970 i porta en presència dels capitells de tipus califal que compareixen a Vich, a Sant Benet de Bages, a Sant Mateu de Bages i a Sant Feliu de Codines.

Per aquest darrer grup cal admetre que hi passa la bufada del corrent califal, no purament cultural ni de reflexe imitatiu, sinó portat realment per lapicides que dominen la talla a bisell i en la manera com s'esculpien els capitells de la mesquita cordovesa, mal sigui un petit grup o un equip que vingué a treballar-los amb pedra del país. Més que passavolants o aventurers, cridats a l'empresa de les obres millors d'aquest període, segurament contractats a Còrdova en l'ambient de bones relacions existents aleshores, relacions obertes pels camins de la diplomàcia, de la cultura i del comerç. Aquesta gent és la que a continuació de les obres en què intervé acaba per instal·lar-se definitivament al Rosselló. I de la mateixa colla serien els constructors que sabien disposar els brancals i dovelles dels arcs de ferradura amb un sentit més ajustat a la tècnica del moment i amb

Es fan ressò de la cultura califal.

75.— L'església d'Obiols apareix confirmada a Ripoll en el precepte del rei Lluís de 938. ABADAL: *Els Diplomes carolingis a Catalunya*, p. 159.

un concepte de l'arquitectura que a Cuixà hi té un mestre, *structorem miri laboris virum*, segurament d'origen hispà que, vers 978, l'abat Guari s'emportà com a tècnic en les obres de recerca del sepulcre del titular de Sant Hilari de Carcassona.

El corrent califal penetra així en les obres més grandioses realitzades en aquest període, les quals senten ja tota la inquietud de l'època en el concepte de l'amplitud de l'espai i s'animen amb l'aire sollevat arreu per les modulacions carolíngies pervingudes de més enllà dels Pirineus. Els monjos que l'han captat plenament en els seus viatges l'acullen en el volum dels edificis i en la distribució de les seves parts, que els constructors saben interpretar aportant-hi llurs maneres i l'aire renaixent de l'element decoratiu. En aquest sentit es dona el perfecte entroncament que, dintre l'àrea carolíngia, empelta amb les aportacions aràbigues sobre el fons tradicional, netament predominant, constituint així l'exponent artístic que obeïa a la cultura d'aquell moment. Són obres aconseguïdes dintre les interferències que les motiven, i prou definides i estables perquè no se les pugui classificar absolutament ni de carolíngies ni de mossaràbigues. Formen el pas cap a l'evolució natural del desenrotllament que s'entroncarà amb l'arribada de l'impacte del romànic i que conté tots els elements bàsics per a modificar-lo quan arribi l'hora.

Els altres monuments anteriors.

Descartat, doncs, aquest darrer grup, el problema es posa per les altres construccions de temps anterior, les quals poden respondre a les obres executades fins poc més enllà de la meitat del segle X. En realitat no són pas fàcils de definir a manca d'una cronologia que les fixi, però que, per les restes conservades a Colera i mes encara a Serrateix, es podria senyalar un punt d'inflexió del 934 al 940. Es a dir vers un període en què també s'escau l'aparició d'esglésies monàstiques a ambdós costats del nucli interior del país; a la vorera marítima ja aleshores assegurada de les incursions de pirateria i als límits interiors de la frontera amb els sarraïns en la línia de Llobregat. Indrets on principalment es fixen les fundacions de cenobis del segle X; Colera, Sant Pere de Ròda, Roses, Sant Feliu de Guíxols i Sant Pol de Mar en el litoral; Serrateix, Santa Cecília de Montserrat, Sant Benet de Bages pel cantó de ponent. Sector, sobretot en aquest darrer, on es constata la modificació de les esglésies de Pedret i d'Obiols i es dona la presència de la de Matadars i altres, així com també s'escau pel cantó del Gironés i de l'Empordà. Precisament amb exemplars ja coneguts i estudiats que, per llur aproximació amb els tipus d'esglésies aixecades a primeries del segle X pels immigrants de Toledo i de Còrdova que repoblaren la zona septentrional del Duero, han fet pensar a una ingerència mossaràbiga produïda per causes paral·leles.

D'influència mossaràbiga?

A diferència, però, d'aquesta regió castellà-ileonesa on la documentació és tan clara referent a la presència d'immigrants i de comunitats monàstiques escapades del domini sarraí que hi pogueren aportar les seves modalitats constructives, el silenci documental es fa a Catalunya de manera que no permet provar per aquest període ni un cas d'establiment de monjos fugitius d'Hispania. (76)

Això no vol dir, però, que també no n'hi haguessin arribat. El fet és cert almenys per temps anteriors. (77) Així era un hispà, l'Atala, que en 780 s'entreté per a establir-se pels volts de Perelada i que dos anys després acaba per fundar el monestir de Sant Policarp de Rasés. També ho era l'abat Castellà, *veniens ex partibus Hispaniae* que en 817 s'instal·là en l'edifici dels banys d'Arlés al Rosselló i probablement l'abat Miró que s'arrelava al lloc de Sureda poc abans de 823. A diferència dels monestirs que per aquests temps reviu a la diòcesi d'Urgell, generalment encomanats pel bisbe a Senterada, Lavaix, Alaó, Taverna i Tremp i fins sistematitzats pel comte de Tolosa a Alaó i Lavaix i també a Gerri i a Sant Pere del Burgal, que ho són a sacerdots que es conformen a viure sota la regla benedictina, o bé a grups que s'uneixen per pacte, segons la tradició monàstica de temps anterior, és curiós que en les fundacions que arrelen al Pirineu oriental hi compareixen nuclis monàstics amb llur abat, com el Deodat que es fixa en 820 a Sant Medí, el Dómnul que ho fa a Albanyà i Adolf en les Escaules, sens perjudici d'altres fundacions erigides en patrimonis particulars. Encara que tots acceptin la regla benedictina en llur sistematització, no és pas sempre clar que dites fundacions provenguin de la gent del país i que no es pugui tractar de nous arribats que s'arredossen a un lloc de seguretat per tal de reempendre la vida cenobítica.

*El problema
dels immigrants*

Ho donarien a pensar alguns establiments pròxims a terres artigades per hispans. La fundació de Sant Aniol d'Agújes per l'abat Ricimir recau en un sector on consten les *aprehensiones yspaniorum intra ipsos terminos sitas*, les quals s'exceptuen dels béns que hi són confirmats per precepte del rei Lluís de 871. (78) En el lloc on abans del 927 apareix el nucli monàstic de Colera, establert pel comte Gausfred d'Empúries, s'esmenta una venda a l'abat Manuel d'una vinya i terra erma que els venedors

76.— Ni d'ingerències d'elements mossàrabs, com anotà Gómez Moreno: *Iglesias mozárabes*, p. 41, per afirmar com fa M. Durliat: *Roussillon roman* (ed. Zodiaque, 1958, p. 44), que no hi hagué immigració a la Marca hispànica.

77.— ABADAL: *El renaiement monàstic a Catalunya després de l'expulsió dels sarraïns* en «*Studia Monastica*», III (1961).

78.— ABADAL: *Els diplomes carolíngis a Catalunya* p. 175.

posseïen per *preceptum regis sicut ceteri hispani*. (79) Es en 1016 que els comtes de Barcelona confirmen al monestir de Sant Feliu de Guíxols l'alou de *Spanitate* que els comtes Sunyer i Riquilda hi havien donat *quantum tractum fuit de eremo per vocem Spanitate*, puix que el document s'havia perdut, *infestatione paganorum igne combusta*. (80) També és a mitjans del segle IX quan es vindiquen béns per aprisió a Belcaire *sicut ceteri hispani faciunt*, (81) com en 862 s'esmenten aprisions d'aquesta mena a Palautordera que *hispanis vel servis de heremo traxerunt* exceptuades en una donació feta a la Seu de Barcelona. (82) Es ja prou coneguda la queixa presentada pel bisbe d'aquesta Seu, Frodoí, al sínode d'Attigny contra l'actuació del prevere Tirs d'origen cordovès dintre la mateixa ciutat i la d'un altre que actuava a Terrassa. (83)

Hi han alguns casos més clars i significatius. El grup de monjos que compareix a Serrateix abans de 940 on edifiquen una església, té tota la versemblança d'un grup d'emigrats que tardaren molts anys, fins a 977, a rebre un reconeixement jurídic per part dels comtes de Cerdanya, Oliba Cabreta i el seu germà el bisbe Miró, d'acord amb el bisbe d'Urgell, en el moment en que els hi ajudiquen la parròquia i adquireixen la sistematització definitiva en esser reconegut com abat llur dirigent, Froila, segurament quan la comunitat accepta la regla de Sant Benet. (84) No deuria ésser dessemblant el grup monàstic que s'establí en data incerta a Sant Llorenç de Morunys, el qual fins que morí el seu abat Llobató en 1019, no pogué ésser intervingut pel bisbe d'Urgell Sant Ermengol que subjectà el cenobi al de Sant Sadurní de Tabérnoles, *ut talem pastorem delegassent qui hordinem vel regulam Sancti Benedicti qui necdum in eodem monasterio minime tenuerant*. (85) No és tan clara la informació que es pugui posseir sobre el nucli monàstic al qual s'adjudicà la vella església de Santa Cecília de Montserrat, amb autorització del bisbe d'Ausona i sota la protecció de la comtesa Riquilda de Barcelona en 945. (86) El fet que el seu abat Cesari tingués estretes relacions amb Compostela d'on vingué consagrat bisbe amb pretensions de refer la metròpoli tarraconesa, donaria a

79.— MONTSALVATGE: vol. VIII, p. 90.

80.— Marca hispànica, doc. CLXXIII.

81.— ABADAL: *Els Diplomes carolingis a Catalunya*, p. 361.

82.— ABADAL: *Els Diplomes carolingis a Catalunya*, p. 66. .

83.— FLOREZ: *España sagrada*, XXIX, p. 184 i 454.

84.— VILLANUEVA: VIII, p. 121, ap. XXVI.

85.— VILLANUEVA: XII, p. 221, ap. VII.— JOSEFINA SOLER: *El Cartulario de Tavérnoles*, en «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», n.º 18, octubre-diciembre, 1960.

86.— ABADAL: *El pseudo-arquebisbe de Tarragona Cesari i les preteses Butlles de Santa Cecília* en «Paraula Cristiana n.º 34 (1927).

pensar si venia amb un equip que no era de gent del país, encara que en sistematitzar-los passessin a subjectar-se a la regla de Sant Benet. Tampoc no seria improbable que, quan Sala pensa establir en 950 un monestir a Sant Benet de Bagès, comptés ja amb un grup de monjos que ampara sota la seva protecció, d'una manera semblant com el noble Tassi el pogué trobar a Sant Pere de Roda, existent des de 902, abans que el prengué pel seu compte en 926.

Aquestes observacions permeten deduir que, si a primera hora arribaren certament nuclis monàstics forans establerts en territoris de muntanya ja assegurats contra les invasions, la porta quedava oberta perquè en temps successius fos permesa l'entrada a d'altres sobrevinguts al país. Fins és possible que en molts casos, més que fundacions directes dels comtes i pròcers, l'establiment de cenobis obeís a necessitats imposades per l'acolliment i establiment de grups que els mateixos comtes hagueren de resoldre amb concessions dintre els seus dominis. Es amb llicència del comte Odiló pels volts de 812, que l'abat Bonito refà les ruïnes d'una vella església per a establir-hi el monestir de Banyoles aprisionant el lloc que era erm. (87) L'abat Dómnul s'arrelà a Albanyà entorn de 820 amb permís del marquès Rampó de Girona. (88) L'establiment de Sureda i també de la primera fundació d'Amer en el lloc de Sant Medí es degué fer amb l'autorització del comte Gaulcem que es captingué d'obtenir-los'hi els preceptes d'immunitat del rei Lluís en 823 i en 829 respectivament. Pel segle següent no serien altres les solucions donades pels comtes de Barcelona Sunyer i Riquilda a Santa Cecília de Montserrat i a Sant Feliu de Guíxols i probablement a Sant Llorenç del Munt, com les dels comtes de Cerdanya a Serrateix, a Sant Llorenç de Bagà i a Sant Llorenç de Morunys i la dels comtes de Besalú a Camprodon.

*L'enrenou que
promogueren.*

La intensitat de la propagació monàstica que es va donar, sobre tot durant el segle X, en tantes fundacions que hi arrelen com pel nombre extraordinari de cel·les i priorats que hi proliferen entorn, no s'explica per un simple procés normal de difusió i d'increment sostingut per gent del país, més que més si també es té en compte el nombre extraordinari de monjos que es congregaren en certs monestirs com a Ripoll i a Cuixà i que obligaren a ampliar les esglésies per dues vegades dintre del mateix segle. Cosa que importaria l'absorció una mica massiva de grups que s'hi compenetren i refonen. El sentit ampli de recaptació monàstica s'atribuí ja en la fundació de Ripoll, en temps de l'abat Guarí, cridat des de la Greixa,

87.— ABADAL: *Els Diplomes carolingis a Catalunya*, p. 40.

88.— ABADAL: *Els Diplomes carolingis a Catalunya*, p. 3.

quan es fa constar més tard que *cenobitas undique adgregavit*. (89) Semblantment es diu en fer-se l'establiment monàstic de Camprodon amb l'abat Lanfred poc abans del 952 per Guifred comte de Besalú *conventiculum monachorum adgregavit*, (90) que presuposaria un recaptament de personal monàstic provinent de diversos indrets, com semblaria que es donà a Cuixà, *monachis undecumque collectis*, quan el comte Seniofred hi cridà per abat el famós Guarí. (91) Era la fórmula que ja s'havia emprat en la fundació d'Arlés per l'abat Castellà *in quo vocavit atque advertit multorum monachorum collegia*, (92) i com es diu del baró religiós Sentimir que a Sant Genís Les Fonts *monachos congregavit*. (93) Concretament per Ripoll es podria haver donat el cas que una comunitat monàstica que degué fer la viu-viu en el lloc de Centcelles fins que no pogué subsistir enmig d'un territori abandonat, s'hi hagués passat a refondre cedint-li la propietat del lloc que s'abandonava i que en la llista més tardana de les dotacions ripolleses apareix inscrit com a donació del comte Guifred perquè ell hi hauria donat l'assentiment.

*L'absorció
en el país.*

Sembla, doncs, que calgui admetre la ingerència de comunitats monàstiques immigrants, fenòmen que si es dona des dels primers temps del segle IX es repetiria encara en el decurs del segle següent. (94) Aïllades o en grups dispersos que s'engloben amb monestirs ja en funcionament, conviuen amb les que es formen en el país, de la mateixa manera que les unes es subjecten a la regla benedictina i les altres conserven el sistema de pactes segons la tradició visigoda. Si encara a l'Urgell es dona aquesta possibilitat de convivència en el mateix fort de la reinstauració dels primers temps carolingis, no és estrany que una idèntica possibilitat perduri i que

89.— *Marca hispanica*, ap. CXXIII.

90.— ABADAL: *Els Diplomes carolingis a Catalunya*, p. 75.

91.— *Marca hispanica*, ap. CXIX.

92.— ABADAL: *Els Diplomes carolingis a Catalunya*, p. 20.

93.— ABADAL: *Els Diplomes carolingis a Catalunya*, p. 205.

94.— Es de remarcar l'aparició del sistema de datar per la Era Hispànica, a darreries del segle IX, fins aleshores absolutament desconegut a Catalunya, inclús durant el període visigòtic en què es feu oficial a Toledo. Compareix simultàneament amb la datació per la Encarnació i pels reis de França en les vuit inscripcions conservades abans del mileni a partir de 891, com ha remarcat el Dr. Josep Vives (*Inscripciones prerrománicas barcelonesas*, en «San Jorge», n.º 47, (1962)). També surt a partir de 890 en l'acte de dotació de Sant Pere de Ripoll i en una vintena de documents durant el segle X. Encara que pugui respondre a una manera erudita en els cercles culturals monàstics d'aquest temps, el fet d'haver-s'hi introduït podria provenir de gent avesada a aquella manera de comptar que no s'havia emprat mal en el país.

fins es produeixi en altres indrets quan, més tard, els caps jeràrquics ja són tots del país i és menys forta aquella presió. L'increment monàstic que es torna a fer sentir amb tanta intensitat des de les primeres dècades del segle X, hagué de posar diversos problemes de sistematització pels nou arribats que, tard o d'hora, hagueren de decantar-se cap a la configuració benedictina així que les autoritats episcopal i comtal solucionaren la posició d'estabilitat. Amb tot alguns nuclis perllongaren la seva manera especial de viure, com seria el cas de Serrateix fins a 977 i el de Sant Llorenç de Morunys fins a 1019.

Per manca de documents no és permès d'arribar a la precisió detallada que caldria per a aclarir un estat de coses que s'entrevéu en conjunt. Com també la mateixa manca impossibilita de conèixer la procedència més o menys pròxima dels immigrants, sobre la qual sols l'estudi dels filòlegs podria donar alguna clàrícia. A tot estirar es podria insinuar que si les vingudes de primera hora no arribaren de gaire lluny, fàcilment de la mateixa Tarraconesa, les de la segona tanda pogueren procedir de la regió del sud de la Península on l'estat de subversió contra Còrdova des de 889 i el definitiu aplanament consumat per Abderraman II en 928, seguit de la dispersió i exili dels mossàrabs andalusos (95) pogueren motivar alguns èxodes fins per camins marítims que ja el comte Sunyer d'Empúries havia après de fressar amb el seu estol fins a Pechina en 889. (96)

Interessa, doncs, conèixer fins a quin punt importaren novetats en les construccions que ací pogueren edificar. El seu cas però, es presenta ací ben altrament de l'esdevingut en el repoblament massiu de la regió del Duero on s'ha pogut donar un trasplantament de tipus arquitectònics. Els grups escalonats arribats en diversos temps es diluïren a Catalunya immersos en un poblament que més aviat devallava del nord i de les terres limítrofes, encara que les zones on es fixaren en la segona tongada recaiguessin al litoral mediterrani i a la línia de frontera. Les seves no pogueren passar d'ésser obres conformades a les tradicionals del país, de la mateixa manera que en tants d'altres aspectes s'hi adaptaren fins a canviar de signe monàstic. Els grups que retingueren l'antic sistema de pactes, fins i tot amb la diversitat litúrgica que això comportava, trobaren uns models constructius que, pel fet d'ésser els tradicionals, encara s'hi prestaven a acollir-s'hi. A Colera i a Serrateix són basíliques semblants i amb santuaris carrats que capsen les naus, no gaire allunyades dels tipus tradicionals.

*Llur escassa
aportació.*

95.— E. LEVI-PROVENÇAL: *Historia de España* edición Menéndez Pidal (Espasa-Calpe) t. IV.

96.— ID.: p. 227-228.

El predomini dels arcs de ferradura és una modalitat ja senyalada que no queda clar si és d'importació mossaràbiga, que se'ls pugui atribuir, o és simplement la continuïtat evolutiva que prové de l'etapa anterior dels temps visigots seguint el seu desenrotllament dintre la normal aplicació d'aquest element constructiu, el qual també podia haver penetrat ja des d'aquell temps tal com ho feren els absis traçats amb aquell pla. (97) A Pedret, on ja existeix en l'obertura del santuari de la construcció primitiva, és modificat quan s'amplia l'església a tres naus i es fan les absidioles que ofereixen l'arcada en ferradura sobre columnes. Un fenomen semblant s'esdevé a Obiols quan es reforma l'església amb intervenció dels monjos de Ripoll que la posseeixen des de 926.

En ambdós casos predomina el concepte tancat de l'ingrés del santuari que en les miniatures del *Beatus* es presenta ornat amb les cortines. Això semblaria un indici d'asserviment a una litúrgia per la qual l'antifonari mossaràbig de Lleó recorda el ritus *quando altare induunt et vrcum*, en la dedicació de les esglésies, després de la processó de les relíquies i de llur deposició en l'altar ungit. (98) Ritius que segurament havia estat el tradicional i segons el qual es degué fer la primera dedicació de Ripoll puix que és el mateix bisbe consagrant, Gotmar, qui hi feu la donació de la cortina per l'altar. (99) El qual, per tant, hauria conformat la manera d'ésser de l'ingrés del santuari, tal com apareix fins i tot en esglésies d'una nau, segons l'ús d'una litúrgia que perdurà encara en els cenobis no benedictins i en les esglésies que en depengueren i fins possiblement en moltes paròquies rurals, almenys en convivència fraterna amb les interferències que es produïren entre la vella litúrgia del país i la romana que s'anava assimilant. La convivència de duplicitat litúrgica constatada a la diòcesi d'Urgell (100) es degué donar també a les altres, no sols en els llocs on es fixaren nuclis adventicis que la retardaren, sinó fins i tot dintre l'àmbit dio-

97.— F. HERNÁNDEZ GIMÉNEZ: *San Miguel de Cuixà, iglesia del ciclo mozárabe catalán* en «Archivo Español de Arte y Arqueología», n.º 23, (1932) p. 157-199. Aquest autor cregué veure els arcs de ferradura de Cuixà traçats amb la tècnica cordovesa califal. Estudis més recents de SYLVAIN STYM-POPPER: Saint-Michel de Cuxà, en «Congrès Archéologique de France». París, 1955. p. 308, han fet remarcar la desigualtat i irregularitat que els allunya molt d'aquella tècnica i que els acosten més als dels tipus del país. Vegis també M. DURLIAT: *Roussillon roman* ed. Zodiaque (1958) p. 44.

98.— GERMAN PRADO: *Textos inéditos de la liturgia muzárabe*. Madrid, 1926, p. 160. *El Antifonario de León*, ed. de Brou-Vives.

99.— *Marca hispànica*, ap. XLV.

100.— ANSCARI M. MUNDO: *El Commicus Palimset Lat. 2269* en «Scripta et Documenta», Montserrat, 1956, p. 236.

cesà puix no sembla pas que la regulació canònica d'Aquisgran hi hagués arrelat del tot, quan de fet s'hi troben les dignitats ajustades a la nomenclatura de les establertes per les anteriors decisions dels concilis de Toledo. En el procés lent d'eliminació de la vella litúrgia, demorada per les causes senyalades, es remarca que, sense comptar amb les supervivències que pogueren surar, no cedeix del tot fins avançada la segona meitat del segle X, quan ja els edificis existents, per raó de no adaptar-se a la major eficiència de la litúrgia romana, obren els absis i els arrodoneixen, cap a la fi de segle, preparant l'adveniment del romànic que els resol definitivament.

De manera que, més que una aportació mossaràbiga i forastera en aquest sentit, no sembla que es donés altra cosa que la perllongació d'un estat anterior i una rutina sense grans modificacions innovadores. En realitat la gran empenta constructiva que es remarca en la construcció d'esglésies, sobretot a través dels monestirs durant el segle X, s'aviava cap a una altra solidesa de les estructures orientada a l'aplicació sistemàtica de la coberta a volta. A Pedret, com probablement a Ripoll, amb les de quart de cercle per a cobrir les col·laterals. A Banyoles en 957 per a cloure-hi la nau, a *pavimentum ex cauce usque ad tegimen et lapidibus dedolatis*. (101) En altres indrets amb els exemples que han restat d'esglésies d'una nau cobertes amb volta que encara serveixen una certa servitud al perfil de ferradura i que fins i tot conviuen amb aquests arcs típics.

Resumir les observacions fins ara exposades en l'anàlisi dels fets, dintre de ço que permet l'actual estat de les recerques, equival a sintetitzar el panorama ofert per l'arquitectura en la Catalunya carolíngia com el d'una continuïtat del fons tradicional que evoluciona al ritme de les tendències amb les quals progressa.

Continuïtat i evolució del fons tradicional.

Fixar aquest fons tradicional, veu's ací el problema. Més que precisar-lo en allò que realment fou en mig de la seva varietat i de la seva amplitud desconegudes, és el cas d'entreveure'l a través de la persistència de certs tipus constructius posteriors que, a la força, en són un reflexe, si no és que fins i tot en alguns casos en puguin representar l'exponent. Saber com aquest fons s'aglutinà en les sedimentacions de l'estratigrafia donada per la història, pressuposa conèixer les possibilitats que hi influïren i que per ara escapen en els seus matisos i interferències malgrat que puguin ésser deduïdes en les seves línies generals. Aquestes, són les que es donaren des de l'arrenc de la cristianització del país en la baixa romanitat

101.—*Marca hispànica*, ap. XCIII.— MONTSALVATGE: *Diplomatari I*, n.º 115.

fins que aquesta perdé la cohesió i s'esgratola aleshores en les expressions artístiques, obligades a viure dels recursos autòctons i a empeltar-se amb les escasses aportacions dels pobles d'invasió o del signe cultural a què pogueren acollir-se. L'element més permanent fou el de l'Església, vivificada per les formes de culte que actuen en la litúrgia i configuren l'expressió dels edificis religiosos. Però com i quan varen actuar aquelles formes en determinada direcció s'ha de deduir més aviat per les analogies que les restes conegudes guarden amb altres monuments estudiats en el món de l'època i que, per tant, posen problemes d'influència no pas ben definits encara. Catalunya resta enclosa en una zona romanitzada que s'aproxima més a la de Provença i que rep a través d'ella els reflexes bizantins de l'Exarcats de Ravenna, com els pot arreplegar també de les costes del Llevant de la Península dintre de la unitat mediterrània que ja li havia aportat de bonhora els que provenien del Nord d'Àfrica. El visigotisme hi passa només com un fenomen polític que, a tot estirar, ajudà aquestes relacions. L'activisme litúrgic de la Tarraconense més en acord amb el que es desenrotlla a la Septimània, tenia prou eficiència per a no perdre la fesomia fins sota l'ulterior agabellament d'unitat pretès a Toledo. Així es construí l'arquitectura religiosa en una progressió de zones que va, des de les urbanes de primera hora, a les hisendes senyoriales, i cap al segle VII a l'expansió en els ambients rurals.

Quan arriba l'hora de la invasió sarraïna la profusió de les esglésies, arrelada arreu, respon a unes estructures diocesanes completes i degudament constituïdes. El seu progrés resta només atut en alguns sectors mentre en altres s'hi abat la desolació i la ruïna. Tot repren i es refà amb redreçament momentani a mesura que avença l'alliberament. Però aquest redreçament retorna l'esguard del país cap a la seva orientació tradicional vers l'altra banda del Pirineu on, entretant, s'imposa l'hegemonia política carolíngia amb un signe nou de civilització i de cultura que aviat es fa sentir en les directrius que a la llarga prevaldran en el concepte del volum en les formes constructives. Les obres s'hi enlairen dintre la limitació de mitjans que no permeten allunyar-les gaire d'unes formes tradicionals que encara hi prosperen per rutina, i per la persistència d'aspectes religiosos que s'hi conformen. Aquests aspectes hi poden ésser mantinguts pels nuclis monàstics d'immigrants que, fins si provenen d'un ambient mossaràbig més llunyà en l'espai, s'adapten a les formes del temps, una vegada penetren en l'absorció paulatina durant la qual es produeix l'empenta renovadora de les esglésies monàstiques que es dona en el decurs del segle X i que retruca en tantes altres construccions. Si abans, o en el primer període d'aquestes renovacions, hi pogueren aportar modalitats que els eren peculiars, no és possible escatir-ho per a senyalar-les amb versemblança. El

fet és que l'aire obert cap al nord i cap a Itàlia, des de mitjans de segle, passa (102) a les obres que es fan per una porta oberta a assaigs i experiències d'estructures en les que el pas cap a l'edifici petri totalitari condueix a l'aplicació de les voltes, no per embestir encara les solucions de coberta en grans espais, però sí per resoldre'ls en construccions menors i fins sobre un altre replanteig del tester de les esglésies conforme als usos litúrgics que s'imposen. En alguns casos l'eufòria crida a admetre algunes penetracions de l'art califal que no es poden substreure a l'embadalliment dels reflexes de la cultura cordovesa que actua sobre les classes cultes. (103)

Tot plegat, com arreu del món carolingi, s'ha aconseguit ací l'esforç de reelaboració a través dels propis mitjans d'expressió arquitectònica, repesos del llegat que malmeteren les invasions. Del seu contingut tradicional i dels contactes amb les cultures que li condicionaren el manteniment i el progrés, en brollen bona part de les experiències que, a l'hora de l'aparició unitària d'un estil, lleva els seus fruits característics amb la maduresa d'una personalitat definida.

102.— ABADAL: *Com Catalunya s'obrí al món mil anys enrera: «L'espirit de Cluny i les relacions de Catalunya amb Roma i la Itàlia en el segle X»*.

103.— GÓMEZ MORENO: *Iglesias mozárabes*, p. 44.— BEER: *Els manuscrits de Ripoll*, p. 162, ha arribat al resultat que dades certes sobre l'activitat de l'Escriptori de Ripoll, són solament des de mitjans del segle X.

DISCURSO DE CONTESTACIÓN
DE
D. RAMÓN DE ABADAL

Poques comandes podien ser-me més agradables que la feta pel nostre President a l'encarregar-me de l'anomenat discurs de contestació —que millor fora qualificar de presentació i salutació— al magnífic que acabem de sentir del que dintre poc serà el nostre nou col·lega acadèmic, el Dr. Monsenyor Eduard Junyent i Subirà.

El Dr. Junyent i jo podríem, en certa manera, ésser tinguts com uns germans espirituals, eixits com fórem del mateix fogar erudit, aquell fogar penjat al segon pis del Palau Episcopal vigatà, entre unes parets folrades pels llibres d'una esplèndida biblioteca secular i uns balcons oberts a la filigrana dels claustres per una banda, mentre que per l'altra deixen estendre la vista sobre les amples campades de la Plana, «damunt les quals, a l'hora vespertina el sol ponent enmoradeix la tossa del Montseny, i la calma de l'aire i del moment abaten tots els neguits del treball quotidià».

Per sort de tots nosaltres Mons. Junyent es un germà molt més jove que jo. Nasqué a Vich mateix el 19 de setembre de 1901, és home del present segle; i seguint una tradició molt vigatana —terra de capellans— cursà tota la carrera eclesiàstica en el Seminari de la ciutat, essent ordenat sacerdot el 15 d'agost del 1926.

Precisament aleshores es fundava a Roma l'«Institut Pontifici d'Arqueologia Cristiana» on havien de professar figures tan consagrades en el rem com els monsenyors Kirsch i Wilpert, Dom Quentin i Silvagni. El nou clergue l'inaugurà amb els seus estudis que s'hi allargaren per quatre anys, de 1926 a 1930, coronant-los amb la tesi sobre «Il Titolo di San Clemente in Roma» que li valgué el títol de Doctor per l'abril de 1930. Havia estat la primera tesi doctoral preparada i llegida a l'«Institut».

Un mes després de rebre el títol, retornat a la llar vigatana, era nomenat Conservador adjunt de Mn. Gudiol en el Museu Episcopal de Vich i, d'altra part, Arxiver Municipal de la ciutat. El seu camí quedava encarriolat a una tasca definitiva. L'any següent, abril de 1931, moria Mn. Gudiol i Mons. Junyent passava a substituir-lo en el Museu com a Conservador titular i efectiu.

Però vingué el període de la guerra civil que l'obligà, si volia salvar la

vida en moments tan tèrbols, a expatriar-se. Com era natural s'encaminà a Roma, on havia fet els seus estudis i on havia anat acudint anualment unes temporades per a continuar les seves investigacions sobre el problema general del «Títols». A l'«Institut d'Arqueologia», fou el benvingut. Li si- gué encarregada la càtedra d'Arquitectura cristiana com a auxiliar de Mons. Kirsch i com a successor seu a la mort d'aquest mestre en 1939. També exercí a la casa mateixa la càtedra d'Iconografia cristiana. El seu professorat a Roma —on convisquestem una llarga temporada— s'havia allargat del 1937 al 1941.

Aquest darrer any, acabada la guerra, es reincorporava a Vich, repre- nia els seus antics càrrecs als que s'afegia primer un professorat al Se- minari, després la direcció del l'importantíssim Arxiu Capítular en 1944. L'any 1947 obtenia en propietat la canongia adjunta a la cura d'aquell Ar- xiu.

Amb aquest últim càrrec la situació del Dr. Junyent podríem dir que quedava estabilitzada i ell convertit en el màxim «antiquari» —usant l'ex- pressió en el sentit que li donen els francesos— de la ciutat de Vich, de la seva comarca i del seu bisbat.

Es una situació carregada de responsabilitats, perquè la riquesa d'an- tigüetats de tot ordre, prehistòriques, arqueològiques, artístiques, mu- seístiques, bibliogràfiques, diplomàtiques, arxivístiques,... que es conser- ven a la Plana, i al bisbat, difícilment trobarien parí en densitat i en im- portància en qualsevol altra regió de semblant àmbit geogràfic, com no fos en una gran capital on han fet cap de tot arreu, i encara... El Dr. Junyent ha de fer cap a tot, ha d'atendre-ho tot; ho ha de fer i ho fa, amb una competència, una aplicació i alhora amb una simplicitat que són l'admira- ció de tots aquells que per empenys científics han d'acudir a ell.

S'ha d'haver viscut vora d'ell per tenir plena consciència del què ha representat la seva feina, i la seva eficiència.

A la Seu vigatana hi ha una tradició d'antiquariat que ens ajuda a explicar el cas de Mons. Junyent. Prescindint d'altres figures importants però no tan reveladores, tres personatges ens vénen al pensament: el de- gà Montcada, el canonge Ripoll i Mn. Gudiol.

El degà Joan Lluís de Montcada, fou ja en el segle XVII l'erudit màxim escrutador dels arxius Capítular i Episcopal. A ell devem el «Epi- scopologio de Vich» que va de l'any 516 al 1570, obra importantíssima i completíssima com pocs bisbats en tinguin de semblant i que, no obstant, quedà arreconada i inèdita fins als nostres dies, 1891, en què el canonge Colléll en començà l'edició. Calgué primer que el Pare Caresmar incités al Capítol vigatà a que fes treure una còpia de l'original que es conserva- va en el seu temps, 1772, a l'arxiu del monestir de Poblet; que després,

1773, en reclamés una còpia parcial d'aquesta el P. Flórez; que tots els historiadors posteriors prenguessin l'obra com a base fonamental dels seus treballs, per a què, finalment, fos designada com a primera publicació que obrís la sèrie, no continuada, de la «Biblioteca Històrica de la Diòcesi de Vich», empresa iniciada, com tantes altres, per l'eximi bisbe que fou el justament admirat Dr. Morgades.

Montcada s'acantonà sols al sector pròpiament historiogràfic; el canonge Ripoll ja s'estengué a sectors més variats de l'antiquariat. Jaume Ripoll i Vilamajor era fill del Pla d'Urgell i procedia de l'Universitat de Cervera. Als 25 anys, en 1800, havia estat rebut canonge a Vich, però fins al 1813 no comença la seva carrera erudita, essent nomenat arxiver en 1814. Durant 21 anys exercí el càrrec fent un treball imposant: la col·lecció de les seves notes reculls i estudis omple 14 volums en foli, 35 en quart, 10 en octau; són 68 els opuscles que publicà sobre els temes més variats, sense comptar els documents que sobre Mn. Borra inserí en el volum II de les «Memòries» de la nostra Acadèmia. Com els seus contemporanis de Bellpuig de les Avellanes i de Ripoll, treballà pels altres, i es descuidà de donar-nos una obra important monogràfica o de síntesi que hauria portat el seu nom al graó que es mereixia. Els Torres Amat l'acusen de «genial timidez» i Balmes hagué de dir d'ell que fou «uno de estos hombres que honran el país en que nacen, a pesar de que su extremada modestia les induzca a envolverse en la obscuridad».

Tots els erudits del temps s'aprofitaren d'aquesta modèstia i de la seva gran aplicació i desig de servei: Villanueva, La Canal, els Torres Amat; el nostre petulant Pròsper de Bofarull bastí sobre les seves dades, com sobre les de l'altre treballador infadigable, servidor permanent i modest segur, el P. Olzinelles de Ripoll, moltes de les seves revelacions i sorolloses rectificacions històriques.

Ripoll, amb Caresmar, podrien ésser tema d'unes vides paral·leles; l'un com l'altre foren objecte de l'animadversió i de les sàtires dels integristes del seu temps. La seva ciència feria a aquells sectors tant característics i tant tradicionals en el nostre país, que amos de la veritat, volien imposar les seves dèries a les gents senzilles i humils fins a fer-los resar el Pare-nostre «per a que Déu ens lliuri de massa saber»; jo, en els temps de la meva infantesa i primera joventut encara els havia vist cuejar per les nostres comarques, i Mn. Gudiol n'havia rebut espurnes. No gosaria pas dir que haguessin desaparegut del tot d'Espanya, però ara, sortosament, cal cercar-los ja amb ulleres.

No és pas que els aprofitadors del canonge Ripoll el paguessin amb moneda massa dringadora. El càustic Villanueva l'ànima a anar publicant «bocadillos», «buena comidilla para los paladares que no puedan sentarse

en grandes mesas». Algún altre li alabava les seves «cosillas». Només la nostra Acadèmia li reté l'honor degut sentant-lo en un dels seus sillons el 13 de setembre de 1835. Jubilat de la canongia de Vich s'havia traslladat a Barcelona fent així possible a l'Acadèmia complir alhora un deure de cultura i el precepte reglamentari de residència.

De Mn. Gudiol, nascut a Vich en 1872 i mort en 1931, molts de nosaltres en tenim encara el record personal; de l'amplitud dels seus coneixements, de la capacitat de treball, de la seva tenacitat.

Mn. Gudiol fou el Museu de Vich personificat. I així com el Museu era una arplega d'antigüitats de tota mena, de retaules, de robes, de ferros, de bigues, de mobles, de monedes, de llibres; d'objectes litúrgics i casolans i d'oficis, de romanços, de goigs, de manuscrits, de pergamins; de pedres tallades i pulides, de coures i arams històrics i prehistòrics, de planopies indígenes colonials, de mòmies egípcies... així els coneixements de Mn. Gudiol eren d'amplis. Perque ell volgué saber el com i el perquè de tot el que li passava entre mans i tenia una intel·ligència prou desperta i una intuïció prou profunda i unes dots d'observació prou fines per a no errar-s'hi.

I no era pas pel que hagués pogut aprendre d'altri. No tingué al seu costat, ni vora d'ell per sobre, ningú que pogués ensenyar-li gran cosa; ell era, dintre el cercle en què vivia, el mestre de tots. A fora sols feu dues estades breus a Roma, no d'aprenentatge, sinó d'observació. Fou l'autodidacte per excel·lència.

Hi ho fou, cas extraordinari, amb gran profit. Ho certifiquen les seves innombrables publicacions i aquests llibres «*Nocions d'arqueologia sagrada catalana*», «*Els Trecentistes*» i «*Els Primitius*», que vosaltres, i amb vosaltres els especialistes de tot el món, coneixeu prou; i el llibre que no coneixeu, perquè encara espera la publicació, sobre «*L'arqueologia litúrgica de la Província eclesiàstica de Tarragona*», llibre que obtingué el preuat premi Martorell en 1917.

De la seva capacitat de treball només vull oferir-vos-en una prova. Durant els trenta tres anys que regí el seu Museu —podem ben dir el seu Museu— cada dia pogué donar entrada a un nou objecte; això aviat és dit; el trobà iniciat amb 3.000 números, el deixà en morir amb 15.000 etiquetes, i tot fou obra personal seva: no disposà de col·laboradors permanents, ni d'oficines, ni de grans subvencions. Ell fou el recercador, el negociador, sovint el transportista, l'ordenador, el col·locador, el catalogador, el subvencionador. I mentre feia aquestes feines professava la càtedra d'Arqueologia al Seminari, i endegava el Temple Romà amb el seu Museu Lapidari, i creava i animava el Centre Excursionista de Vich, i dirigia i gairebé redactava el seu interessant «*Bulletllet*».

De la seva tenacitat en són testimoni esclatant els darrers temps de la seva vida. Afectat per una dolença nerviosa que li anà paralitzant paulatinament el cos, sempre clar de cap, escrigué mentre les mans li sirgaren, dictà mentre la veu li sonà, insinuà amb signes quan ja no podia expressar-se, morí en la seva taula de treball. Tota la seva vida havia estat dominada per la voluntat de fer; el repòs, per ell, no existí, no en conegué la delícia.

He evocat aquestes tres figures perquè —com deia abans— expliquen i en certa manera prefiguren el caràcter que pren a l'ull de l'observador la personalitat de Mons. Junyent. Hi ha un fons local que no és teló d'enquadrament, sinó substància nodridora i conformadora d'aquells que el viuen i en regeixen el seu cultiu. Mons. Junyent s'ha trobat estacat a aquest fons des dels primers moments de la seva adolescència. Als 15 anys ja rondava al volt de Mn. Gudiol, ja s'aclofava en aquell niu del segon pis del Palau Episcopal, on la sentor del resclosit de pergamins i llibres vells imprimeix —com diuen els canonistes— caràcter. També l'he respirada aquella sentor i per molt que hagi corregut món encara la sento regirar dintre meu. Es el vigatanisme, una de les facetes —i de les més vigoroses— del vigatanisme.

El Dr. Junyent hauria pogut projectar-se en l'àmbit internacional de la cultura. El seu professorat a Roma li n'obria les portes de bat a bat. La seva tesi esmentada sobre «Il Titolo di San Clemente in Roma» n'augurava l'entrada prometedora. Hi hagué moments, quan l'expatriació produïda per la guerra, que pogué semblar que s'anava a endinsar per aquell camí. La pàtria pesà més. Podia abandonar a l'espargiment i a la destrucció tot aquell patrimoni històric que tant havien curat Montcada i Ripoll i sobretot Mn. Gudiol?

El Dr. Junyent retornà a Vich i es posà a la feina. La feina que ha fet en aquests vintidós anys no té fi ni compte. Ell ha repetit el rendiment de treball i la tenacitat que pogué aprendre de Mn. Gudiol.

Voldria donar-vos ara una idea sumària del què compon la riquesa del patrimoni cultural històric de Vich que el Dr. Junyent té sota la seva cura:

Arxius: Arxiu Capítular. Conté un fons documental de pergamins, milers de pergamins que comença l'any 885. Amb els fons administratius de les Pabordies, del Comú i d'altres dignitats capitulars, i els fons dotals dels Beneficis. Es en aquest arxiu on es troben els cinc papirus papals del segle X de fama universal en la diplomàtica vaticana.

Arxiu de la Mensa Episcopal. Incendiat l'any tràgic de 1936, se n'han pogut salvar 586 lligalls entre els quals hi ha els llibres de Visites i d'Administracions de la Mensa.

Arxiu de la Cúria Fumada. Es el nom popular de l'arxiu de l'antiga Escrivania. Els manuals notariais comencen en 1230 i s'allarguen fins al 1800. Conté a més 476 lligalls processals en foli i 531 en quart. Altres 474 lligalls de papers varis. Són a notar especialment les sèries de testaments, capítols matrimonials, manuals de la cúria del bisbe i del capítol, d'institucions ciutadanes i gremis.

Arxiu Notarial. Que reuneix el dipòsit format per les notaries de Vich i de la comarca des del segle XVIII a l'any 1800.

Arxiu de la Vegueria de Vich. Amb la documentació a partir de 1300 i fins a mitjans del segle XIX. Els registres de la Cúria del Veguer formen uns 93 lligalls. Hi ha 385 lligalls en foli i 375 en quart de processos civils, 123 de processos criminals i 110 de matèries varies.

Biblioteques: La Capitular reuneix més de 100 manuscrits, alguns d'importància excepcional.

La Biblioteca Episcopal, institució d'enllaç de totes les altres que estem anomenant, s'inicià en 1806 pel bisbe Veyán i Mola amb els llibres particulars seus i amb els que feu comprar a Itàlia pel P. Llucià Gallissà. La seva gran base, però, la constituïren les biblioteques dels convents de jesuïtes de la diòcesi que hi foren incorporades després de la supressió de l'Ordre per Carles III. S'hi sumaren encara els llibres dels convents de la ciutat suprimits durant el segle passat. I tots els reunits durant les llargues direccions de Mn. Gudiol i del Dr. Junyent que la posen al dia en els aspectes històrics i arqueològics. Conté encara sèries especials de manuscrits, incunables i d'edicions rares.

El Museu Episcopal. Prou universalment conegut per a que poguem estalviar-nos la descripció. Només recordar que fou fundat pel bisbe Morgades a base del conjunt d'objectes d'art de la diòcesi que fou tramès a l'Exposició de Barcelona del 1888 i de la col·lecció que el Círcol Literari de Vich havia conservat procedent d'una exposició d'art antic celebrada en els claustres de Sant Domingo vint anys abans. El Museu fou inaugurat oficialment el 7 de juliol de 1891. Al cap de cinc anys Mn. Gudiol hi entrava en qualitat d'adjunt del conservador, i com la creixença fou a partir d'aleshores superior a totes les previsions, el Museu lluità sempre amb els problemes de local i d'instal·lació.

Ara bé, pel que fa als Arxius esmentats tots ells han estat ordenats i sistematitzats pel Dr. Junyent durant aquest últims anys, de la guerra ençà, a fi de fer assequible a la consulta i estudi dels investigadors l'immens i variat material històric que contenen; tots ells han estat instal·lats de nou al volt de les Biblioteques esmentades aprofitant els amplis locals que va deixar-hi lliures el trasllat del Museu al nou edifici a ell destinat.

Tots aquells de vosaltres que més o menys us heu ocupat en aquestes

feines d'ordenació arxivística podreu midar el que representa una obra com la que el nostre nou col·lega ha portat a bon fi.

Pel que fa al Museu ja no cal ni acudir al judici dels especialistes; el públic en general ha pogut valorar el que representen les noves instal·lacions en comparació a l'antic estat.

Trec d'una «Memòria» oficial la relació de quina era aquesta situació al finir la guerra civil.

Diu: «Després d'una progressió ascendent durant més de mig segle d'existència, el Museu de Vich havia arribat a la seva plenitud orgànica amb una riquesa de contingut i amb una fama que no corresponien pas a uns locals i mètodes d'instal·lació que serviren solament per a fer l'acoblament d'exemplars. Si de bon principi foren suficients per a establir-los els antics locals, a mida del progrés i augment de les col·leccions, l'àrea ocupada per aquestes es demostrà cada vegada més insuficient, malgrat que s'aprofitessin tots els espais possibles. Calgué acumular els objectes d'una manera confusa, sense distinció de valors ni de seccions; les vitrines arribaren a obstaculitzar la visualitat de les sales; les parets foren forrades de peces apretades, sovint encavallades. El conjunt ja no tenia l'aspecte ni el caràcter d'un Museu, sinó més aviat el d'un magatzem de trastos vells. Tot això agreujat per la pèssima combinació de les sales, la dificultat del seu accés des de l'exterior, penjat en part a unes golfes desiguals d'alçades i de nivells».

«El problema de la reinstal·lació del Museu, era doncs, vital i acabaven de presionar-lo les noves adquisicions que d'any en any augmentaven. No havien faltat idees ni projectes més o menys acceptables abans del 1936, especialment quan es tingué ocasió d'adquirir notables quantitats de pintura mural romànica i no hi havia materialment espai on col·locar-les. Però el fet de la desorganització total del Museu durant l'època de la guerra, que comportà la desarticulació de les diverses seccions, unit al de la disminució encara dels antics locals, deguda a les destruccions sofertes, han imposat en la realitat actual, amb tota cruesa, el problema de la reinstal·lació, problema unit a l'essencial de quina disposició calia adoptar per a una exposició permanent que tinguí el caràcter i vulguí exercir la funció de Museu».

La solució d'aquest problema, basada en els criteris d'experiència de la museologia més moderna, s'està portant a cap, com tots vosaltres sabeu i hem pogut sortosament contemplar, pel Museu Episcopal de Vich sota la direcció, la impulsió i, perquè no dir-ho, el treball material personal del Dr. Junyent. S'estant descapdellant les sèries, amb criteri perfecte d'ordenació cronològica. De valoració relativa, de visualitat lluminosa, al llarg de les sales del nou edifici restaurat de nou. La feina està a més de mig fer,

perquè el pis primer de l'edifici conté ja els que podríem dir tresors més preuats de la col·lecció. Però ha de continuar i es va continuant encara.

Es l'obra magna del nostre presentat. Una de les seves grans obres, per ésser justos.

Perquè fins ací parlàvem de l'antiquari. Ara caldrà que diguem uns mots de l'erudit. La personalitat del Dr. Junyent queda desdoblada considerant aquest nou camp de la seva activitat. Se'ns presenta ací com historiador i com arqueòleg, i, en una felix concurrència —l'heu pogut veure en el discurs que acaba de llegir-vos— com arqueòleg-historiador a la vegada.

Ja en la seva funció d'antiquari hi havia interferències d'historiador. No d'altra manera gosaria presentar les seves importantíssimes publicacions —i les seves encara més importants preparacions inèdites— de documents de temes diversos: El Diplomatarí de Sant Bernat Calvó, el Cartulari de l'abat i bisbe Oliba, el registre de Privilegis de la ciutat de Vich, la Col·lecció documental dels segles IX i X de l'arxiu Capítular de Vich, a més d'altres publicacions de documents i catàlegs diversos.

Com historiador cal fer un esment especial de les seves nombroses: *Efemèrides històriques vigatanes*, elements com són d'una Història de Vich, tan esperada per tots els vigatans i que tant interès pot tenir per a l'història general de Catalunya; d'aquell *Itinerario histórico de las parroquias del obispado de Vich*, base per a la història general de l'ampla regió diocesana. Encara esperem la prompte publicació d'una *Història del monestir de Sant Joan de les Abadesses*, en la restauració del qual hi ha tingut una intervenció preeminent.

Jo no gosaria, llec com sóc en la matèria, fer una disquisició sobre l'obra científica d'arqueologia, tan considerable, publicada per Mons. Junyent. Ja abans he fet una al·lusió als seus estudis sobre les basíliques titulars de Roma; és un sector d'especialització que el nostre autor cultivà amb ple èxit i que —com hem dit— tingué el valor de sacrificar a finalitats més casolanes. Però l'art primitiu cristià —precedent al cap i a la fi de tot el nostre art religiós— no ha deixat mai d'interessar-li, i entre altres estudis, més breus o diluïts, no podríem deixar d'esmentar el llibre publicat en l'editorial BAC sobre *Los cementerios cristianos de Roma*.

Fem esment especial d'aquest caire en els estudis del Dr. Junyent per a deixar clara una distinció que el separa dels precursors en l'escola erudita vigatana; remarcàvem com aquests, ho remarcàvem especialment en Mn. Gudiol, eren uns autodidactes; el fet en sí mateix i en quan representa una exaltació del mèrit personal té un valor, millor diria, el tenia; avui dia amb el progrés de totes les tècniques àdhuc en les matèries eruditives que estem tractant, l'autodidactisme ja no és acceptable; comporta

perills fatals, comporta desviacions com les que fa poc hem vist en publicacions massa ventades sobre les que hauria escaigut millor un pietós silenci. Mons. Junyent és tot el contrari de l'autodidacte; la seva preparació romana, els seus contactes amb els mestres primer, amb els companys després, el seu mestratge a Roma mateix, li donaren una preparació que explica el saonament dels fruits que ens proporciona.

Repeteix que no puc tenir la vanitat de presentar el conjunt important de les publicacions que el Dr. Junyent ha dedicat a temes arqueològics. Tot i deixant de banda el fons sobre les basiliques titolars romanes, especialment i l'art cristià primitiu en general, al qual acabem de fer referència, adquireix un volum apreciable, del qual una ullada sobre l'índex bibliogràfic de la producció de l'autor, que figura a la fi d'aquest imprès, podrà donar-ne clara idea al lector. Vull recordar en especial els seus estudis sobre el monestir de Ripoll, la Catedral de Vich, els claustres de l'Estany, les esglésies d'Egara.

I ja arribat en aquest punt de presentació de l'autor i la seva obra, és hora que, responent al títol de «discurs de contestació» que acostuma a donar-se a treballs com el que us estic llegint, faci unes consideracions al magnífic discurs que acabem de sentir de veu del Dr. Junyent.

Encara que presentada ací com a peça isolada, jo no sabia deslligar-la del conjunt que arrodoneix amb els dos volums que l'autor ha dedicat darrerament a l'art romànic català. Per això havia omès parlar-vos d'ells fins ara. De segur que els coneixeu i que heu admirat —com jo admiro— tant com el text que els acompanya, les magnífiques il·lustracions fotogràfiques, les plantes, els mapes: tot plegat fa d'aquests llibres un petit tresor altament científic i artístic, una joia bibliogràfica. Es dedica el primer a l'art romànic del segle XI, el nou art que ens arriba a partir de la segona dècada del segle XI, al temps de la gran empenta que dóna el país a seguit de l'expedició a Còrdova del 1010, portat per uns mestres d'obres forasters que ens venen de Lombardia. Nou art que reb la impulsió del gran bisbe constructor l'abat Oliba, i dels seus companys laics els vescomtes d'Ausona; art que té unes manifestacions monumentals a Ripoll, 1032, a Vich i Girona, 1038, a Casserres, 1039, a Cardona, 1040; però que posat sobre el país reb les interpretacions locals més variades, sempre dintre l'estil sever i simple, bàsicament constructiu, que el caracteritza. L'art, en fi, que ens porta aquestes torres-campanars que són com un distintiu de l'empenta ascensional que s'inicia en el país cap a més alts destins polítics.

El segon volum es dedica a l'art romànic del segle XII. Canvi important de decoració. Ara ens trobem encarats a un art monumental, delicat, ornamental. L'aparell constructiu, de rústec com era, ha passat a ésser polít i regular; la decoració abunda i s'estén brodant les línies constructives.

L'escultura fa la seva aparició i s'expansiona en dintells i capitells, amb plenes figures de culte. Si abans les torres-campanars, ara els claustres són la senyera del temps. I la pintura que cobreix les parets i il·lustra les taules d'altar. I les arts menors que els acompanyen; orfebreria, ferroneria, teixits. Aquest segon art romànic representa al nostre país l'entrada d'un art europeu que ens ve, al compàs de la nostra expansió, del Llenguadoc, de Provença, del nord d'Itàlia. La seu d'Urgell és una obra italiana, San Cugat és provençal, Solsona tolosana; Sant Joan de les Abadesses, Sant Pere de Besalú, són obres clarament forasteres. Estem en part sota els dominis de Roma, de La Grassa, de Sant Víctor de Marsella, de Sant Ruf d'Avinyó, de Cluny, en plena arribada del Císter a Poblet, 1149, a Santes Creus, 1160. Hem entrat dins l'òrbita internacional.

Dos arts, aquests del segle XI i del segle XII, que, en penetrar al nostre país i en topar amb les realitats constructives tradicionals, prenen un caire particular que fa del romànic català un tercer art amb moltes facetes de personalitat pròpia.

Són aquestes realitats constructives tradicionals sobre les que hauran de projectar-se les novetats lombardes primer, europees després, les que us acaba de presentar el Dr. Junyent amb el seu discurs. Aquest és, per tant, el precedent obligat als dos volums dels quals acabo de parlar-vos. Discurs i volums formen una unitat de tema.

El discurs acabeu de sentir-lo; no tinc, doncs, perquè explicar-lo. Només unes curtes consideracions per a remarcar alguns dels trets especials que m'han cridat particularment l'atenció, trets on, més que enlloc, es fa patent la compenetració de l'historiador i l'arqueòleg que es coordinen amb Mons. Junyent.

El primer, la importància que cal donar al valor tradicional de conservació en l'estructura dels edificis que ens resten. La invasió mora, l'abandó que pogué comportar el període d'ocupació no fou tal que fes taula rasa. Mons. Junyent constata la supervivència de restes romanes, d'organitzacions parroquials, de termenaments i estructures de la vida romana, per què no haurien sobreviscut, en part, més senceres o més refetes, les antigues esglésies baix-romanes en ciutats o viles dels temps visigòtics i en les ruralies? No tot el que resta ha d'ésser mossaràbig o carolingi, és més probable que la major partida estructural sigui una supervivència pre-musulmana.

Segonament. Es evident, la història ho abona i gairebé ho força, una profunda influència carolíngia. Més que directament constructiva, el Dr. Junyent la creu informativa: a través de la introducció que els carolingis fan de la nova litúrgia romana, a través de l'expansió benedictina que el monacat reb sota l'empenta renovadora de sant Benet d'Anià.

Tercer tret. L'evident influència mossaràbiga és filla d'uns corrents immigratoris, d'unes colles de monjos, que no cal limitar a aquells hispans de la primera època d'alliberació, als volts del vuitcents, sinó que reprenen en el segle X donant lloc a l'efloració de monestirs que es produirà cap a mitjans del segle. Mons. Junyent creu que es tracta més sovint d'instal·lar aquests nouvinguts, que de fundar a base d'elements indígenes. No s'allarga fins a insinuar que com Serrateix, els Morunys, Santa Cecília de Montserrat, Sant Benet de Bages, Sant Pere de Roda, podrien deure el seu nucli primordial a grups d'aquesta mena? No arriba fins a apuntar la possibilitat de què Ripoll fos iniciat comptant amb uns fugitius de Centelles? Les hipòtesis de Mons. Junyent són evidentment atrevides, però cal confessar que també són molt insinuants i atractives.

Quarta observació. El discurs estableix una distinció rotunda entre la influència mossaràbiga i la califal que arriba clara i ben definida a partir de la segona meitat del segle X. La importància d'aquesta distinció clarifica tot el problema de la gran relació amb Còrdova que ens exporta aleshores la seva cultura fins al punt de poguer-nos oferir com a mestres científics del monjo Gerbert. Una cosa són els monjos immigrants, vinguts probablement de regions no massa allunyades de la frontera, altra cosa és la relació directa amb els centres rectoris cordovesos, relació a la qual he dedicat un apart especial en els meus *Primers comtes catalans*.

Heus-ací una sèrie de punts de vista nous que en el discurs que acabeu de sentir airejen les boires d'una època tan interessant com és la d'incubació del nostre poble. He volgut remarcar-los especialment en acte de justa valoració.

Amb això podríem donar per complert, el bé que hem sabut, el nostre comès. Faltaria, però, encara, donar compte d'un altre aspecte irradiant del Dr. Junyent. Podria semblar, per tot ço que hem dit, que el Dr. Junyent fos un home tancat als seus arxius i al seu Museu dominat pel seu enorme treball d'organització i d'estudi, vivint fora de tot món que no fos el de les seves preocupacions personals. I en realitat és ben al revés. Ho saben tots els seus amics i tots aquells que per qualsevol consulta, qualsevol favor, han acudit a ell. És un home que es lliura amb la major generositat.

Acabada la guerra, davant la gran destrucció d'esglésies del bisbat, ell fou amatent a les innombrables consultes que per a la restauració li queien al damunt de tots cantons; els problemes eren tan variats, tan complicats, que acabà fent-ne un llibre que podria servir de norma general: *La Iglesia, construcción, decoración y restauración*, 1939. Així, sacrificant del temps que podia dedicar a les personals aficions i empreses contribuïa a la

solució assenyada, digna i pertinent, del greu conflicte de restauració que pesava sobre el país.

Obra de proselitisme cultural és aquella que s'emprenqué amb la creació del «Patronat d'Estudis Ausonencs» del qual n'és l'animador constant. Al volt del «Patronat» s'ha publicat un butlletí que, amb una puntualitat que podrien envejar les grans revistes porta ja 45 números aparellats, amb gairebé altres tants articles estampats sota el seu nom, i no parlem de la seva col·laboració anònima. També al volt del «Patronat» s'ha creat un nucli cultural que organitza conferències, concerts, exposicions, excursions. És el fogar local de cultura, un dels fogars locals de cultura més actius i vitals. Jo no tinc de dir-vos, perquè ho sabeu tots més que jo mateix, què representa pel bé i pel to d'una comarca una empresa semblant. Els vigatans no n'agraïrem mai prou al Dr. Junyent la seva iniciació i la seva constant direcció i col·laboració.

L'Acadèmia ha volgut trencar per primera vegada la regla de residència cridant a formar part d'ella a un erudit local que al mateix temps ho és internacional. N'augurem per ella un gran profit. Sigui el nou acadèmic el benvingut entre nosaltres.

BIBLIOGRAFIA
DE
MONS. EDUARDO JUNYENT

- La primitiva basilica di S. Clemente e le costruzioni antiche circostanti* Rivista di Archeologia Cristiana. Roma, 1928.
- Els primitius orígens i desenrotllament del Títol de Sant Clement de Roma.* En *Analecta S. Tarraconensia*. 1929.
- La basilica superior del Títol de Sant Clement de Roma i les seves reformes successives.* En *Analecta Sacra Tarraconensia*, 1930.
- Il Titolo di San Clemente in Roma.* Studi di antichità cristiana. Vol. VI, Roma, 1932.
- I monumenti cristiani di Spagna.* Relazione al III Congresso Internazionale di Archeologia cristiana. Roma, 1932.
- El arte cristiano hasta el siglo VI.* En *Historia Universal*, Ed. Gallach, Barcelona, 1933.
- La maison romaine du Titre de Sainte-Anastasie.* En *Rivista di Archeologia Cristiana*. Roma, 1933.
- Le recenti scoperte nella chiesa titolare di S. Vitale.* En *Rivista di Archeologia Cristiana*. Roma, 1939.
- I recenti scavi a San Clemente.* En *Rivista di Archeologia Cristiana*, Roma, 1939.
- Modalità delle chiese cristiane in Spagna.* Relazione al IV Congresso di Archeologia Cristiana. Roma, 1948.
- Los cementerios cristianos de Roma.* Vol. 125, Ediciones BAC, Madrid, 1954.
- Memòries anuals del Museu Episcopal de Vich dels anys 1932 al 1936.*
- Mn. J. Gudiol i Cunill. Biografia i bibliografia,* Vich, 1931.
- La basilica del Monestir de Santa Maria de Ripoll.* Ripoll, 1932.
- Notes inédites sobre el monestir de Ripoll.* En *Analecta S. Tarraconensia*, 1935.
- La decoració pictòrica de la Catedral de Vich.* Vich, 1935.
- Memòria històrica de l'Escola Municipal de Dibuix de Vich en el Centenari de la seva fundació.* Vich, 1936.
- Evolució històrica de l'urbanització de Vich.* Vich, 1936.
- La Iglesia, construcción, decoración y restauración.* Ed. Balmes, Barcelona, 1939.
- Don Ramon Sala i Saçala.* Esbozo biográfico. Vich, 1942.
- Veneración y culto a San Bernardo Calvo.* Reus, 1943.
- Repertorio de noticias sobre manuscritos catalanes.* En *Analecta S. Tarraconensia*, 1944.
- Efemérides históricas vicenses.* Vich, 1945.
- Biblioteca clásica de Calixto III.* En *Miscelánea Nebrija*. Madrid, 1945.
- El cicle concepcionista de la Catedral de Barcelona.* En *Miscel.lànea Finke*. Barcelona, 1935.
- Entorn de l'Atlàntida.* En *Mediterráneo*. València, 1945.

- La Atlántida de Verdaguer. Edició crítica, junt amb Martí de Riquer, Barcelona, 1946.*
- El canónigo Jaime Collell. Vich, 1946.*
- La Catedral de Vich y la decoración de Sert. Primera edición. Vich, 1946. segunda edición, Ripoll, 1949. Tercera edición, Vich, 1952.*
- El monasterio de Santa Maria de Ripoll. Ripoll, 1946. Segunda edición, 1954.*
- La consagración de San Julián de Vilatorrada en 1050. En Analecta S. Tarraconensis. 1946.*
- El pretendido sermón de San Narciso falsamente atribuido al obispo Oliba. En Analecta S. Tarraconensis, 1947.*
- Mn. José Gudiol y Cunill. Esbozo biográfico. Vich, 1948.*
- Un importante legado de libros en el siglo XIII. En Hispania Sacra, 1949.*
- Resumen histórico del Museo Episcopal de Vich. Vich, 1949.*
- Le rouleau funéraire d'Oliba. En Annales du Midi. Toulouse, 1951.*
- El necrologio del monasterio de San Juan de las Abadesas. En Analecta S. Tarraconensis, 1951.*
- Itinerario histórico de las parroquias del obispado de Vich, 1953.*
- Lista de las parroquias del obispado de Vich según la Visita Pastoral del obispo Galceran Sacosta (1330-1339). En Miscelánea Filológica dedicada a Mons. A. Giera, vol. I. Barcelona, 1955.*
- Los miliarios romanos hallados cerca de Vich. En Informes y Memorias del Servicio Nacional de Excavaciones Arqueológicas. Madrid, 1956.*
- Las iglesias de la antigua Sede de Egara. En Ampurias, vol. XVII-XVIII, Barcelona, 1955-56.*
- Introducción del toque del Angelus en la diócesis de Vich por un decreto episcopal de 1322. En Analecta S. Tarraconensis. Barcelona, 1956.*
- Diplomatari de Sant Bernat Calvó, abat de Santes Creus, bisbe de Vich. amb pròleg de D. Ramon d'Abadal. Ediciones Rosa de Reus, vol. XIV, Reus, 1956.*
- Pórtico erudito de la relojería catalana. En Cuadernos de Relojería, Madrid, 1957.*
- La Cathédrale de Vich et le Musée Episcopal. En vol. del Congrès Archeologique de France, CXVII, Session. Paris, 1959.*
- El retablo mayor de la Catedral de Vich. Vich, 1959.*
- El monasterio y el claustro de Santa Maria del Estany. Vich, 1960.*
- El Necrologi del monestir de Ripoll. En Analecta Montserratensis, 1962.*
- Catalogne Romane. Edicions Zodiaque, vol. I, 1960, vol. II, 1961.*

* * *

Obres inèdites o en curs de publicació

- Cartulari d'Oliba, comte, abat i bisbe.*
- Col·lecció documental dels segles IX-X de l'Arxiu Capitular de Vich.*
- Història de Vich.*
- Monografia sobre la Catedral de Vich.*
- Els tallers artístics de Vich. Els Morató i els Real.*
- Registre de Privilegis de la Ciutat de Vich, conservats a l'Arxiu Municipal.*